

Mange veje til integration

Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om etniske minoriteter

Redigeret af
Connie Carøe Christiansen
Garbi Schmidt

02:25

Socialforskningsinstituttet

Indhold

Forord	3
Del 1: Integration og integrationspolitik	6
Integration i et samfund under forandring	7
Muligheder, tiltag og krav i integrationsprocessen	12
Del 2: Brudflader – etniske minoriteters strategier	18
Etniske minoriteters strategier	19
Bosætningsmønstre og tilhørsforhold	22
Den kommunale integrationsindsats	28
Træghed i integrationen på arbejdsmarkedet	33
Familie- og pardannelsesmønstre	42
Hjemløse indvandrere og flygtninge	48
Børn i pasning og skole	50
Utilpasset ungdom	54
Kulturel identitet	57
Etniske minoritetsfamiliers forbrug	62
Del 3: Perspektivering	68
Mange veje til integration	69
Bilag: Ordliste	73

Forord

Socialforskningsinstituttet har siden midten af 1980'erne forsket i etniske minoriteters levevilkår, medborgerskab og integration i Danmark. I 1999 blev der oprettet et egentligt programområde, som har fokus på tre satsningsområder:

- Det danske samfunds evne til at indsluse og integrere etniske minoriteter, herunder de etniske minoriteters møde med det danske velfærdssystem.
- Den danske integrationspolitik og dens virkninger
- De enkelte flygtninge og indvandreres kompetencer og integrationsstrategier, herunder familien og kulturens betydning for integration af børn og unge.

Denne rapport sammenfatter hovedresultaterne af Socialforskningsinstituttets forskningsmæssige satsning på området de seneste fire år. Emnerne spænder vidt, fra beskrivelse af etniske minoriteters møde med det officielle Danmark, fx igennem boligplacering i kommunerne eller udfærdigelse af handlingsplaner, de unge og lidt ældres integration i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, til netværk inden for og uden for Danmarks grænser, integration igennem forbrug, etniske minoritetsbørns brug af daginstitutioner m.m.

I de senere år er der kommet større bevågenheden på integration og etniske minoriteter både blandt beslutningstagere og i befolkningen som helhed. Forskningsmæssige beskrivelser og analyser af etniske minoriteters faktiske forhold kan bruges til at nuancere debatten, undgå (gensidige) misforståelser, og til at målrette integrationsindsatsen.

Der er og har været mange forskellige betegnelser for de mennesker, der er indvandret eller flygtet til Danmark. I denne rapport bruger vi fortrinsvis betegnelsen etniske minoriteter. Vi har som bilag en ordliste, der definerer denne og andre betegnelser, der anvendes i teksterne. De etniske minoriteter er mennesker, der er kommet til Danmark fra ikke-vestlige lande, enten fordi der var brug for deres arbejdskraft, fordi de er blevet familiesammenført, fordi de har måttet flygte fra konflikter ude i verden, eller fordi de er børn af nogle af de nævnte grupper. Nogle kom til Danmark inden der i 1973 blev indført indvandrerstop for arbejdsimmigranter. De kom fra lande som det daværende Jugoslavien, Pakistan og Tyrkiet. Dengang blev de kaldt for "fremmedarbejdere" eller "gæstearbejdere". Deres børn er nu unge/voksne og kaldes ofte for andengenerations-indvandrere. Et ord, der i medierne har antaget karakter af et skældsord, fordi det udelukkende anvendes, når de unge har problemer og er i konflikt med det danske samfund. Igennem 1980'erne og 1990'erne er der kommet større grupper af flygtninge fra konfliktramte lande som Somalia, Bosnien og Irak. Disse grupper er langt mere "synlige" og "fremmedartede", end fx de immigranter,

som kommer til Danmark fra andre vesteuropæiske lande eller Nordamerika, og deres samfundsmæssige integration er en større samfundsmæssig udfordring.

Der er der en tendens til, at etniske minoriteter beskrives som en kollektiv enhed, hvilket langt fra er tilfældet – ja, ofte er det faktisk direkte misvisende. Begrebet ”etniske minoriteter” dækker over meget stor mangfoldighed, både hvad angår sociale og kulturelle karakteristika. Der er fx store forskelle på de livsvilkår, som en kvinde, der blev familiesammenført fra Somalia for 3 år siden, lever under i forhold til en kvinde, der flygtede fra Iran for 20 år siden. Det gælder både i forhold til opnået uddannelsesniveau, økonomisk formåen, normer og familieforhold. Endelig må det nævnes, at selv om en person beskrives som ”etnisk minoritet”, kan den pågældende person sagtens opfatte sig som en naturlig del af det danske samfund. På samme måde kan personen have en sammensat identitet. Derfor giver det ikke mening entydigt at definere ham eller hende som en del af en ”etnisk minoritet” eller som ”majoritetsdanser.” Der er altså stor variation i, hvordan etniske minoriteter lever, opfatter sig selv i forhold til majoritetssamfundet, og bliver opfattet at dette.

Rapportens forfattere er: Connie Carøe Christiansen, Peter Hagedorn-Rasmussen, Vibeke Jakobsen, Kirsten Just Jeppesen, Annette Kamp, Margaretha Järvinen, Lene Kofoed Rasmussen, Garbi Schmidt, Cecilie Dohmann Weatherall, Søren Winter.

Rapportens redaktører er: Connie Carøe Christiansen, Garbi Schmidt og Ulla Dyrborg.

Rapportens følgegruppe er: Bente Bondebjerg, Dansk Flygtningehjælp, Henrik Kyvsgaard, Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration og Hanah Zia-deh, Københavns Kommune.

København, december 2002

Jørgen Søndergaard

Integration og integrationspolitik

Integration i et samfund under forandring

Danmark er i dag et samfund med store befolkningsgrupper med anden etnisk baggrund end dansk. Selv om der gennem historien altid er indvandret nye individer og grupper, giver det alligevel mening at tale om en større grad af etnisk mangfoldighed i dag end tidligere. Efter anden verdenskrig og frem til midten af 1960'erne foregik vandringerne ud og ind af Danmark typisk mellem Danmark og nabolandene Norge, Sverige, England og Tyskland samt USA. I slutningen af 1960'erne ændrede indvandringen struktur og omfang. Først i form af, at der aktivt blev rekrutteret arbejdskraft ude fra. Siden gennem tilgang af flygtninge. Begge dele fra såkaldte tredjelande, dvs. lande uden for Vesteuropa og USA. Familiesammenføringer har samtidig betydet at flere udefra er kommet til Danmark, fordi indvandrere og flygtninge har fået slægtninge eller ægtefæller hertil.

Både rekrutteringen af udenlandsk arbejdskraft og konflikter forskellige steder i verden har bragt grupper til landet, der i etnisk henseende er nye: Tilgangen af folk udefra i det sidste halve århundrede er i stigende grad sket fra Mellemøsten og områder uden for Europa. Nytilkomne fra nabolandene udgør en mindre men stadig markant del af indvandringen. Befolkningssammensætningen er altså ændret i løbet af et halvt århundrede, og det giver umiddelbart mening at beskrive Danmark som et *multietnisk samfund* eller som et samfund med en etnisk sammensat befolkning.

Indvandrere og efterkommere pr. 1. januar 2002 (antal)

Indvandrere og efterkommere fra tredje lande svarende til 5,8 % af befolkningen	311.000
--	---------

De største grupper

Eks-Jugoslavien	53.000
Tyrkiet	52.000
Irak	22.000
Libanon	21.000
Pakistan	19.000
Somalia	17.000
Iran	14.000
Vietnam	12.000
Sri Lanka	10.000
Afghanistan	8.000
Marokko	8.000

Kilde: Årbog om udlændinge i Danmark 2002. Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, september 2002

Social og etnisk integration

Der er imidlertid ikke enighed om, om Danmark er eller bør være *et multikulturelt samfund*. Det viser sig i diskussionerne om, hvorvidt etniske minoritets grupper skal tildeles særlige samfundsmæssige rettigheder, fx anerkendelse af trossamfund eller retten til modersmålsundervisning. Og i debatten om, i hvilken grad værdier og livsformer skal være fælles for alle. Her kommer det især til udtryk som undren over og kritik af forholdet mellem kønnene, manglende ligestilling og familieformer hos etniske minoriteter. Ved at belyse etniske minoriteters vilkår og afdække aktuelle brudflader i det multietniske samfund kan forskningen levere et grundlag for diskussionen af disse ind til videre uafklarede spørgsmål.

Derimod er der noget nær enighed om, at *integration* af de nye befolkningsgrupper er helt central for den generelle samfundsudvikling. Integration er et sociologisk begreb, som dels betegner det enkelte individs eller den enkelte gruppes position i forhold til samfundet, dels et samfunds sammenhængskraft. Også før de etniske minoriteters kom til Danmark, var nogle grupper og individer mere integrerede end

andre. Skillelinjerne mellem integrerede og ikke integrerede var dengang i høj grad *sociale*. I dag er der fokus på den *etniske* baggrund hos dem, der anses for ikke at være integrerede. For at få et billede af, hvor stor betydning den etniske baggrund har, er det imidlertid fortsat væsentligt at se på de etniske minoriteters sociale forhold, herunder deres arbejds- og uddannelsesmæssige baggrund. Der

Vi er på vej mod et mere fragmenteret samfund. Livsformer, netværk og måder at gøre sig gældende på er under forandring. Det skaber usikkerhed for mange uanset deres etniske tilhørsforhold.

er fx ikke tvivl om, at etniske minoriteter gennemsnitligt er dårligere rustet uddannelsesmæssigt end resten af befolkningen. Det betyder, at det bliver sværere at komme ind på arbejdsmarkedet. En del af forklaringen på de etniske minoriteters marginaliserede position er derfor social og uden rod i det etniske tilhørsforhold. Det er en opgave for forskningen om etniske minoriteter at undersøge, i hvilken grad manglende integration – fx på arbejdsmarkedet – bundes i sociale forhold. Men det betyder ikke, at spørgsmålet om betydningen af det etniske tilhørsforhold så er udtømt.

Fra integration til medborgerskab

Mange minoritetsforskere foreslår i dag at vende blikket fra integration til *medborgerskab*. Det vil sige, hvilke muligheder samfundet tilbyder for deltagelse, i hvilken grad de etniske minoriteter vil eller kan deltage samt, hvilke ressourcer de råder over. Hvis indlemmelse i samfundet skal måles på kulturel lighed med majoritetsbefolkningen, er det etniske tilhørsforhold en barriere, der skal overvindes. Men

hvis indlemmelse i stedet består i at blive medborger, kan det etniske tilhør være en ressource, der åbner for at deltage samfundsmæssigt – selv om man har en livsform, der er forskellig fra et gennemsnitligt dansk mønster.

De etniske minoriteter, som aktuelt er på dagsordenen, har en forholdsvis kort historie i det danske samfund. Derfor kan relationer til hjemlandet, eller til slægtninge, venner og arbejdskammerater dér, i nogle tilfælde udgøre vigtige sociale relationer. Etniske minoriteter er ofte del af fællesskaber, der rækker udover Danmarks grænser. Det bør undersøges, om integration i en gruppe eller et fællesskab kan være udgangspunkt for samfundsmæssig deltagelse, både når fællesskabet er inden for og over grænser. Fællesskaberne kan være af familiemæssig karakter, men de kan også bygge på etnisk eller religiøs fællesskab. I det lys er spørgsmål om værdier og livsformer relevante. Men de må formuleres som spørgsmål om, hvordan etniske minoriteter deltager i samfundet, i hvilke netværk, og med hvilken form for deltagelse til følge. På den måde kan man nærme sig en afklaring af, i hvilken forstand vejen til at blive medborger i det danske samfund kan gå gennem egne etniske netværk.

På vej mod et mere fragmenteret samfund

Ser vi på den anden side af integrationsbegrebet, der handler om samfundets sammenhængskraft, er den periode, hvor de etniske minoriteter har etableret sig i Danmark, præget af mange andre forandringer. De går alle i retning af en formindsket sammenhængskraft. Danmark er på vej til at blive del af det globale samfund. Det betyder, at aktivitet, der tidligere foregik inden for landets grænser, nu foregår på tværs af nationale skel. Det gælder forhold inden for erhverv og uddannelse, det gælder medierne, det gælder i formelle og uformelle sammenhænge. Samtidig er samfundets indretning under forandring. Først og fremmest er kravene på arbejdsmarkedet nogle andre end tidligere. Behovet for ufaglært arbejdskraft er svindende, og ansættelsesforhold og forhold i forbindelse med fagforeningstilknytning er under forandring. Tilhørsforhold til en bestemt gruppe defineret ud fra ens arbejde er ikke længere givet. Der er en tendens til, at arbejdslivet bliver mere omskifteligt for alle. Samtidig er velfærdsydernes form og omfang til diskussion. Mange samfundsforskere mener, at vi er på vej mod et mere fragmenteret samfund, der byder på mange muligheder, men også betyder større usikkerhed for mange.

Mange minoritetsforskere foreslår i dag at vende blikket fra integration til medborgerskab. Det vil sige, hvilke muligheder samfundet tilbyder for deltagelse, i hvilken grad de etniske minoriteter vil eller kan deltage samt, hvilke ressourcer de råder over.

Diskussionen om integration af etniske minoriteter kan ikke forstås isoleret fra den udvikling i samfundet. Livsformer, netværk og måder at gøre sig gældende på er i det

hele taget under forandring. Det skaber usikkerhed for mange uanset deres etniske tilhørsforhold. Samtidig kan det at tilhøre de etniske minoriteter føje en yderligere udsathed til den generelle sårbarhed, som er et vilkår for stadig flere i det fragmenterede samfund.

Forskellige former for integration

I samfund under forandring er det ikke givet, hvordan man bliver integreret. I debatten i medierne bliver begrebet integration ofte brugt i betydningen assimilation. Integrationen bliver her målt på, om de nye borgere ligner befolkningen som helhed (med en upræcis forestilling om den gennemsnitlige dansker), og om de falder inden for uskrevne regler for normalitet. Med et mere dynamisk og differentieret begreb om integration er det muligt at skelne mellem forskellige former for integration. Det være sig integration på arbejdsmarkedet eller integration i forskellige sociale sammenhænge. Det er ikke på forhånd givet, at integration i én kontekst hænger

sammen med og er forudsætning for integration i en anden. Heri ligger også, at ensartet og lydefri integration måske ikke er den rigtige eller den vigtigste tilgang for analyse og vurdering af den proces, der foregår mellem forskellige grupper af etniske minoriteter og majoritetssamfundet. I stedet kan udvikling af medborgerskab i form af at skabe rum og ressourcer for etniske minoriteters deltagelse fx på uddannelsesinstitutioner, på arbejdsmarkedet og

Befolkningssammensætningen er altså ændret i løbet af et halvt århundrede, og det giver umiddelbart mening at beskrive Danmark som et multietnisk samfund eller som et samfund med en etnisk sammensat befolkning.

i politiske fora udgøre et passende barometer for denne proces, som både etniske minoriteter og majoritetsbefolkning er medskabere af. Det bør være målet for den fremtidige minoritetsforskning at undersøge sammenhængen mellem forskellige former for integration og give bud på, hvordan der skabes betingelser for at fremme integration og medborgerskab. På den måde kan der skabes et grundlag for at diskutere, hvilken udvikling der er ønskelig og nødvendig i fremtiden.

Strategier og brudflader

I det samfund, der tegner sig, er der mange forskellige måder at leve på. Men der er også mange udsatte og marginale grupper. Et spørgsmål, der vil være styrende for Socialforskningsinstituttets fremtidige forskning om integration, er, hvordan man bliver del af fællesskaber, og hvilke fællesskaber eller netværk, der er de 'rette' i den forstand, at de giver indflydelse? Mere konkret må man kigge på, hvilke integrationspolitikker der bliver taget i anvendelse for at få flere med, og hvilke integrationsstrategier individuelle og kollektive aktører selv benytter for at kunne være med. Det beskrevne samfund er også et samfund med mange brudflader og potentielle

konflikter. Nogle af disse brudflader fremstår som gnidninger mellem dele af majoritetsbefolkningen på den ene side og repræsentanter fra de etniske minoriteter på den anden side. Disse brudflader har programmet om etniske minoriteter på SFI som formål at undersøge og beskrive.

I det følgende vil vi på baggrund af SFI's hidtidige undersøgelser og forskning behandle de politiske tiltag, der er sat i værk for at fremme integrationen, de individuelle og kollektive strategier for integration som etniske minoriteter fremsætter, og de brudflader som bliver tematiseret som 'etniske'.

Også før de etniske minoriteters kom til Danmark, var nogle grupper og individer mere integrerede end andre. Skillelinjerne mellem integrerede og ikke integrerede var dengang i høj grad sociale.

SFI undersøgelser

---

1) Kofoed Rasmussen, L. (2001)

Det første skridt i Danmark. Boligplacering af flygtninge efter integrationsloven. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.

Andre referencer

---

2) Den Sociale Ankestyrelse (1999)

Resultat af undersøgelse af tosprogede børns optagelse i dagtilbud mv. København: Den Sociale Ankestyrelse. Analysekontoret.

3) Politiken (2002)

Selvml. Leder. 12. april.

4) Indenrigsministeriet (2001)

Udlændinges integration i det danske samfund. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark. København: Indenrigsministeriet.

5) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Notat. Om hovedtræk af indholdet af lov nr. 365 af 6. juni 2002 om ændring af udlændingeloven og ægteskabsloven med flere love. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Muligheder, tiltag og krav i integrationsprocessen

Flere af Socialforskningsinstituttets undersøgelser inden for det etniske minoritetsområde beskæftiger sig med integrationslovgivningens implementering og praktiske effekter, men kun perifert med selve de juridiske tiltag. Det gælder fx, hvordan sagsbehandlere forholder sig til integrationsloven i kommunerne, og hvordan kommuner og Udlændingestyrelsen håndterer boligplaceringen af flygtninge.

En del lovgivning, som berører etniske minoriteters hverdag i Danmark, er ikke skabt på baggrund af problemstillinger, som specifikt har med disse grupper at gøre – fx aktivering. Lovgivning, der specifikt retter sig mod etniske minoriteter i det danske samfund er et forholdsvist nyt fænomen. Danmarks første integrationslov

Hensigten i integrationsloven om, at nyankomne udlændinges skal kunne deltage på lige fod med andre borgere i det danske samfund og hurtigt forsørge sig selv, forsøger man at realisere blandt andet ved, at de nyankomne tilbydes danskundervisning, kurser i samfundsforståelse, aktiverings- og uddannelsesforløb.

kom i slutningen af 1990'erne. Udgangspunktet var, at begrænse indvandringen af personer med anden etnisk baggrund end dansk, at være parat til at modtage de flygtninge Danmark er internationalt forpligtet til, samt at styrke integrationsindsatsen. Erfaringen var, at indsatsen overfor de etniske minoriteter, som allerede var i landet, ikke havde fungeret tilfredsstillende. Det at Danmark i dag har fået et ministerium for ”flygtninge, indvandrere og integration”, kan siges at ligge i forlængelse af disse erkendelser. Det er ikke længere nok at se på etniske

minoriteter som et flygtigt socialt fænomen. De er en blivende del af det danske samfund, og da konflikter rundt om i verden fortsat vil drive mennesker på flugt, vil en del af disse komme til Danmark. Det må man lovgivningsmæssigt forholde sig til.

Integrationsloven har fokus på de nytilkomne

Den integrationslov, som trådte i kraft den 1. januar 1999 har til formål: 1. at sikre nyankomne udlændinge mulighed for deltagelse på lige fod med andre borgere i samfundets politiske, økonomiske, arbejdsmæssige, sociale, religiøse og kulturelle liv, 2. at bidrage til at nyankomne udlændinge hurtigt bliver selvforsørgende, og 3. at bibringe den enkelte udlænding en forståelse for det danske samfunds grundlæggende værdier og normer. Som sagt er loven det første egentlige forsøg på at skabe en konsistent, samlet lovgivning, der specifikt retter sig mod etniske minoriteter i Danmark. Meget af den tidligere lovgivning på området har været kendetegnet ved ad hoc-løsninger, som ikke altid har svaret til de faktiske forhold, som etniske minoriteter har stået i (1, 3).

Loven fokuserer imidlertid næsten udelukkende på de nyankomne og deres integration i det danske samfund. Der er mindre fokus på de grupper af etniske minoriteter,

som har boet længere tid, eventuelt hele deres liv, i Danmark. Økonomisk støtte og aktivering af disse grupper sker i henhold til de almindelige love om aktiv socialpolitik og aktiv arbejdsmarkedspolitik.

Modtagelse og placering i kommunerne

Integrationsloven lægger store dele af ansvaret for de etniske minoriteters, særligt de nyankomnes, integration ud i kommunerne. Udlændingestyrelsen afgør, i hvilke kommuner udlændingene, som er tildelt asyl efter 1. januar 1999 (både spontanflygtninge og kvoteflygtninge), placeres. Visiteringen sker under hensyntagen til den kommunekvote, som udarbejdes årligt, flygtningens personlige forhold, og forholdene i kommunen. Fx hvor stor kommunen er, og hvilke arbejds- og uddannelsesmæssige forhold, der gør sig gældende der. Der skal også lægges vægt på flygtningens sproglige og kulturelle kvalifikationer, at der er mulighed for at indgå i netværk med andre i kommunen, samt familiemæssig eller anden tilknytning til personer i Danmark. Flygtningens personlige forhold skal altså tages med i betragtning; et forhold der behandles mere indgående i denne rapport's afsnit om bolig mønstre og tilhørsforhold (2).

Integrationsloven pålægger kommunerne at tilbyde et særligt introduktionsprogram til flygtninge og familiesammenførte indvandrere, der har modtaget midlertidig opholdstilladelse. Integrationsprogrammet har en varighed på indtil tre år. Kommunerne udbetaler en introduktionsydelse, hvis udlændingen og dennes ægtefælle ikke har et rimeligt tilbud om arbejde. Normalt vil kun flygtninge være berettiget til en sådan ydelse, idet familiesammenføring er betinget af selvforsørgelse. Mens integrationsydelsen i en periode svarede til de almindelige kontanthjælpssatser, er lovgivningen nu ændret, så udlændinge, der er kommet til kommunerne efter 1. juli 2002, i de første 7 år modtager en lavere ydelse i form af en såkaldt startydelse. På den måde minder den nye regerings tiltag om den første integrationslov (fra 1. januar 1999), hvori en lav, såkaldt integrationsydelse, blev introduceret. Reduktionen af ydelserne er indført for at forøge udlændinges incitament til at påtage sig arbejde, samt at sende et signal ud i verden om, at flygtninge, som bosætter sig i Danmark ikke forsørges fuldt ud.

I ganske særlige tilfælde kan udlændinge helt eller delvis fritages fra aktivering, hvis de pågældende ikke er i stand til at deltage pga. alder, fysiske eller psykiske handicaps, torturoplevelser, stærke traumer, sygdom, graviditet, barsel eller manglende anvisning af børnepasning. Udlændinge, der ikke modtager introduktionsydelse, tilbydes kun deltagelse i undervisning i dansk og danske samfundsforhold, men ikke aktivering. Mens kommunerne afholder udgifterne til introduktionsydelse og

integrationsprogram, får de som udgangspunkt kompensation fra staten gennem forskellige tilskuds- og refusionsordninger, der i vidt omfang er afhængige af den kommunale aktivitet på området.

Det er op til den enkelte kommune at tilrettelægge organiseringen af indsatsen. Kommunen skal dog oprette et integrationsråd, der kan rådgive kommunen vedrørende integrationsindsatsen, hvis mere end 50 personer i fællesskab fremsætter skriftlig anmodning om det. Det skal bestå af mindst 7 medlemmer, som kommunalbestyrelsen udpeger blandt medlemmer af lokale flygtninge- og indvandrerforeninger eller tilsvarende personer i kommunen, arbejdsmarkedets parter, skolebestyrelser, lokale foreninger samt kommunalbestyrelsesmedlemmer eller kommunale embedsmænd.

Vanskeligt at forsørge sig selv uden adgang til arbejdsmarkedet

Hensigten i integrationsloven om, at nyankomne udlændinges skal kunne deltage på lige fod med andre borgere i det danske samfund og hurtigt forsørge sig selv, forsøger man at realisere blandt andet ved, at de nyankomne tilbydes danskundervisning, kurser i samfundsforståelse, aktiverings- og uddannelsesforløb. Disse initiativer kan alle indirekte være med til at forbedre etniske minoriteters integration på arbejdsmarkedet og på uddannelsesinstitutionerne.

Selvforsørgelse har i de seneste to årtier opnået stadig højere politisk prioritet, både når det gælder befolkningen som helhed og personer med etnisk minoritetsbaggrund.

Integrationsloven fokuserer imidlertid næsten udelukkende på de nyankomne og deres integration i det danske samfund. Der er mindre fokus på de grupper af etniske minoriteter, som har boet længere tid, eventuelt hele deres liv, i Danmark.

Sammenlignet med den samlede arbejdsstyrke modtager en forholdsvis stor andel af arbejdsstyrken med etnisk minoritetsbaggrund kontanthjælp, dagpenge o.lign. Derfor bringer diskussioner af etniske minoriteters selvforsørgelse ofte diskussioner af disse gruppers forhold på det danske arbejdsmarked med sig. Selvforsørgelse beskrives både af integrationsloven og af Integrationsministeriets tænketank som et afgørende forhold for vellykket integration.

Dog er det tydeligt, at både indvandrere, der kun har opholdt sig ”kort tid” i Danmark og indvandrere, der har været i landet i over tre år, fortsat kan have meget svært ved at leve op til forventningerne om selvforsørgelse (6).

I Danmark er der indtil 1999 blevet lagt vægt på, at integrationsindsatsen med hensyn til arbejdsmarkedet sker inden for rammerne af den ordinære indsats, som dog samtidig suppleres med en række særlige målrettede tiltag (10). Indvandrerne er (af ministerier og flere Arbejdsmarkedsråd) sammen med andre grupper – fx handicap-

pede og kort uddannede kvinder over 50 år – blevet udpeget som en svag gruppe i forhold til arbejdsmarkedet. Selv om deres problematiske tilknytning måske bunder i andre forhold end etnisk tilhørsforhold, fx korte uddannelser, sprogproblemer og manglende kendskab til arbejdsmarkedet. Når der sker lovændringer, som berører ledige, aktiverede, kort uddannede og kontanthjælpsmodtagere, så påvirker det ofte i højere grad de etniske minoriteter end resten af befolkningen, da de etniske minoriteter er overrepræsenteret i disse grupper. Selv om man fra officiel side ikke ønsker at stigmatisere de etniske minoriteter ved specifikke lovindgreb, sker det nemt alligevel.

Generelt udsættes indvandrere for de samme former for aktiverings- og uddannelsesstilbud som etniske danskere, men har også særlige forpligtelser og rettigheder på grund af integrationsloven. De har fx haft de samme muligheder for at få iværksættelse etc. som etniske danskere. Nogle af disse ordninger har været specielt gunstige for ledige, hvilket igen har betydet, at de i høj grad har været gunstige for nogle etniske minoriteter i forhold til resten af befolkningen. Fx har AF siden 1994 disponeret over midler fra satspuljen til at fremme beskæftigelse af indvandrere og flygtninge, og har blandt andet anvendt disse midler på tiltag såsom isbryderordningen, brobyggerordningen og danskundervisning for ledige med mangelfulde kundskaber i dansk.

På trods af rækken af målrettede tiltag er det et problem, at den hidtidige generelle arbejdsmarkedspolitiske indsats har så ringe fokusering på indvandreres specielle problemer: brug af udenlandsk uddannelse, kombination af praktikplads og danskundervisning, manglende kendskab til arbejdsmarkedet, manglende netværk, manglende kendskab til ansættelsesprocedurer, m.m.

På trods af rækken af målrettede tiltag er det et problem, at den hidtidige generelle arbejdsmarkedspolitiske indsats har så ringe fokusering på indvandreres specielle problemer: brug af udenlandsk uddannelse, kombination af praktikplads og danskundervisning, manglende kendskab til arbejdsmarkedet, manglende netværk, manglende kendskab til ansættelsesprocedurer, m.m. En undtagelse er integrationsloven, men denne lov satser især på de nyankomne, og ikke på de grupper af etniske minoriteter med lignende behov, som har boet i landet i længere tid.

Fokus på børn og familier

Det officielle Danmark sætter ofte lovgivnings- og tilbudsmæssigt ind på institutions- og uddannelsesområdet, altså der, hvor vi har at gøre med de generationer fra de etniske minoriteter, som vokser op i landet. Fx vedtog Folketinget i 1996 et tilbud om sprogstimulering til småbørn. Kommunerne fik mulighed for at tilbyde gratis sprogstimulerende tilbud til børn med etnisk minoritetsbaggrund, før de begynder

i børnehaveklasse/skole, og fra 1999 blev kommunerne forpligtet til at gennemføre særligt sprogstimulerende tilbud i 15 timer om ugen, fra det tosprogede barn fylder 4 år. Dette tilbud retter sig mod børn med etnisk minoritetsbaggrund, der ikke er i daginstitution, og som ikke i deres hjemlige omgivelser har kontakt med det danske sprog. Det kan også gives til tosprogede børn i daginstitution, som har særlige behov for yderligere sprogstøtte. I 1999 havde ca. 33 pct. af kommunerne etableret sprogstimulerende tilbud til småbørn med etnisk minoritetsbaggrund (4, 9).

Kommunernes pligt til at tilbyde modersmålsundervisning (ophævet 2002), kan ses som en anden vej til at tage hånd om nogle af de særlige problemer etniske minoriteter oplever ved at skulle finde sig til rette i Danmark. Selv om den oprindelige bekendtgørelse slår fast, at ”formålet med undervisningen er, at eleverne vedligeholder og udvikler deres kendskab til modersmålet (nationalsproget) og til forholdene i hjemlandet”, viser debatten i forbindelse med modersmålsundervisningens afskaffelse, at initiativet af nogle blev set som et virkefuldt instrument til de etniske minoriteters integration. (5).

Indenfor de seneste år er der foretaget en skærpelse af det officielle Danmarks politik på familiesammenføringsområdet, fordi man ønsker at begrænse antallet af arrangerede og tvungne ægteskaber. Det gælder fx den såkaldte 24-års regel, hvor der ikke kan gives tilladelse til familiesammenføring mellem ægtefæller, hvoraf den ene er yngre end 24 år gammel. Tilknytningskravet, hvor ophold i Danmark kun kan gives, hvis ægtefællernes samlede tilknytning til Danmark er større end tilknytningen til et andet land. Forsørgelseskravet, hvor den herboende skal være i stand til at forsørge den person, som han/hun bringer til landet. Skærpelsen af reglerne omkring familiesammenføring har også betydet, at familiesammenføring med forældre over 60 år er blevet ophævet.

Intention, udførelse og virkning

Spørgsmålet er dog stadigvæk, om en lovgivning, som rettes mod etniske minoriteter, har den virkning, som man fra politisk hold ønsker, at den skal have. Betyder lovgivningen om boligplacering, at nyankomne flygtninge og indvandrere får et bedre liv i Danmark, og tættere kontakter med danskere? Betyder 24-års reglen og tilknytningskravet, at færre etniske minoritetsunge tvinges til at gifte sig mod deres vilje? Spørgsmålene er komplekse, og besvares på forskellig måde i Socialforskningsinstituttets undersøgelser. Det er resultaterne fra disse undersøgelserne, der er omdrejningspunktet i de følgende afsnit.

SFI undersøgelser

---

1) Bonke, J. & L. Kofoed (2001)

Længerevarende behandling af børn og unge i sikrede pladser – en evaluering. København: Socialforskningsinstituttet 01:8.

2) Kofoed, L. (2001)

Det første skridt i Danmark. Boligplacering af flygtninge efter integrationsloven. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.

3) SFI og PLS-Rambøll (2002)

Grupperelateret kriminalitet i Danmark. København: Rigspolitiet. Under udgivelse.

Andre referencer

---

4) Den Sociale Ankestyrelse (1999)

Resultat af undersøgelse af tosprogede børns optagelse i dagtilbud mv. København: Den Sociale Ankestyrelse. Analysekontoret.

5) Politiken (2002)

Selvsmål. Leder. 12. april.

6) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2001)

Udlændinges integration i det danske samfund. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

7) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Lov om integration af udlændinge i Danmark. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

8) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Notat. Om hovedtræk af indholdet af lov nr. 365 af 6. juni 2002 om ændring af udlændingeloven og ægteskabsloven med flere love. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

9) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Integrationsforskningen i Danmark 1980-2002. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (i samarbejde med Akademiet for Migrationsforskning i Danmark).

10) Kongshøj Madsen, P. (2000)

Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet – En sammenligning af position og integrationsindsats i fem europæiske lande. Tidsskrift for arbejdsliv. Center for Studier i Arbejdsliv (CSA)

**Brudflader
– etniske minoriteters strategier**

Etniske minoriteters strategier

For at få et dækkende billede af integrationsprocessers mangfoldighed er det nødvendigt at rette blikket mod de etniske minoriteters forskellige strategier til at få hverdagslivet til at fungere i det danske samfund. Strategi skal i denne forbindelse ikke forstås som en nøje overlagt eller bevidst planlægning. Men som den måde man indretter sig på og forsøger at klare sig så godt som muligt.

Det er interessant at se på, hvordan integration og integrationspolitikker tager sig ud fra etniske minoriteters mere individuelle synsvinkel. Det gør vi i de efterfølgende afsnit, hvor vi fokuserer på nogle brudflader, hvor der tilsyneladende er et brud mellem de forventninger og krav, der rettes mod etnisk minoriteter fra det danske samfunds side og de etniske minoriteters måde at forvalte deres tilværelse på.

Rammerne giver muligheder og begrænsninger

Etniske minoriteter mødes med såvel forventninger som krav og muligheder i det danske samfund. Lovgivning rettet mod etniske minoriteter – fx modersmålsundervisning og kravene for at opnå statsborgerskab – udgør sammen med den øvrige lovgivning en væsentlig ramme for, hvordan man som etnisk minoritet kan handle i det danske samfund. Der er næppe én enkelt vej frem mod integration, snarere er der en række måder, som integration kan finde sted på. Integration foregår givetvis også på felter, som ikke har lovgivernes bevågenhed, og som måske ligger udenfor lovgivningens rækkevidde.

Normer og værdier samt sociale netværk er umiddelbart centrale for, hvordan man handler i konkrete situationer. Der er dog ikke noget, der tyder på, at der er nogen entydig afspejling fra værdisæt til konkrete handlinger. Hvordan denne sammenhæng i øvrigt ser ud er derfor noget, som kræver yderligere undersøgelse og forskning, men i de følgende afsnit, tegner der sig nogle foreløbige bud.

Transnationale forbindelser kan betyde en forbedring af den materielle levestandard for etniske minoriteter, og således spille en rolle for, hvilke ressourcer, den enkelte har for at deltage i forskellige sfærer i det danske samfund – fx for at kunne tage en uddannelse.

Normer og værdier er overordnede forståelsesrammer

Normer og værdier er overordnede rammer, der kan bidrage til at skabe mening og selvforståelse, men ikke absolutte eller ufravigelige ledetråde for, hvordan man lever sit hverdagsliv, og hvilke valg man tager som et led i det. Selv om der stort set er sammenfald i normer mellem forskellige etniske grupper, der bor i Danmark, inklusive de etnisk danske, er det givet, at etniske minoriteters normsæt og de forhold, som etniske minoriteter prioriterer, til tider adskiller sig fra majoritetsbefolkningens.

I nogle tilfælde går etniske minoriteters strategier og handlinger i en anden retning end den, der forventes hos institutioner, myndigheder eller politikere. Etniske minoriteters strategier kommer derved til at fremstå som en brudflade mellem de

pågældende mennesker og offentlige institutioner i Danmark. Det fører til tider til konfrontationer, misforståelser og nye initiativer fra pressionsgrupper og politikere – fx når unge, der er født af indvandrede forældre, gifter sig med en, som er opvokset i forældrenes oprindelige hjemland (se afsnittet om pardannelse). Et sådant giftermål fremstår som en strategi for den tilværelse, som en del af de etniske minoriteter skaber sig i det danske samfund. Et andet eksempel er, at en række etniske minoriteter

Der er næppe én enkelt vej frem mod integration, snarere er der en række måder, som integration kan finde sted på. Integration foregår givetvis også på felter, som ikke har lovgivernes bevågenhed, og som måske ligger udenfor lovgivningens rækkevidde.

finder det vigtigt, at børnene passes hjemme i de første leveår (se afsnittet om dagpasning). Et tredje eksempel, er de etniske minoritetsunge, der deltager i kriminelle aktiviteter. Det har fået megen opmærksomhed i medierne, og konflikterne er ofte blevet forklaret med de normer, der hersker i deres familier (se afsnittet om utilpasset ungdom). Mens der har været mindre fokus på de unges sociale situation som en del af forklaringen. Eksemplerne tjener også til at illustrere, hvor vanskeligt det er endtydigt at relatere normer og værdier til konkrete sociale sammenhænge, handlinger og strategier. Kulturel identitet har ganske vist konsekvenser for, hvilke normer og værdier man hylder og lever efter, men er samtidig en yderst dynamisk størrelse (se afsnittet om kulturel identitet).

Konkrete sociale netværk skaber et begrænset sæt af muligheder

De konkrete sociale netværk, som etniske minoriteter indgår i, er af stor betydning for, hvilke muligheder en person har – fx for at få et job, for at få hjælp til at passe et sygt barn eller for at få en bedre bolig. De personlige kontakter, som hver enkelt har, har konsekvenser for hvor hurtigt og hvordan integration finder sted på arbejdsmarkedet, i lokalområdet, i institutioner, på boligmarkedet (se afsnittene om arbejde og uddannelse, ombosætning og tilhørsforhold, om hjemløse, og endelig om forbrug). Samtidig er det naturligvis ikke ligegyldigt, hvilke konkrete sociale kontakter man har – er ens bedste venner arbejdsløse, skolelærere, folk med selvstændig virksomhed eller erhvervsledere? Det har stor betydning, mens den etniske baggrund i disse sammenhænge nok betyder mindre.

Personlige kontakter og socialt netværk kan man kun delvist lovgive om. Som nævnt kan man forsøge at fordele nyankomne flygtninge mellem kommunerne, men det

indebærer ikke nødvendigvis, at de sociale kontakter til majoritetsbefolkningen øges, eller at vejen til arbejdsmarkedet lettes, måske endda tværtimod (se afsnittet om den kommunale indsats). Det sociale netværk kan strække sig ud over de danske grænser. Stærke forbindelser til det oprindelige hjemland og til familie, der fortsat bor der, kan umiddelbart forstås som manglende interesse for integration i det nuværende hjemland, men kan samtidigt ses som en social sikkerhedsventil, når tilværelsen fortsat er usikker i det nye hjemland (se afsnittet om forbrug). Transnationale forbindelser kan betyde en forbedring af den materielle levestandard for etniske minoriteter, og således spille en rolle for, hvilke ressourcer, den enkelte har for at deltage i forskellige sfærer i det danske samfund – fx for at kunne tage en uddannelse. At få et arbejde og at få en uddannelse er en vigtig måde at kunne gøre sig gældende og deltage i samfundet på. Det danske arbejdsmarked står ikke umiddelbart åbent for en stor del af de etniske minoriteter, og det er relevant at undersøge, hvad man som etnisk minoritet gør, når man oplever et lukket arbejdsmarked. En strategi, der har tegnet sig for mange, er at blive selvstændig og åbne en forretning og på den måde alligevel deltage i erhvervsliv og opnå en indtjening (se afsnittet om arbejde og uddannelse).

Kulturel identitet har ganske vist konsekvenser for, hvilke normer og værdier man hylder og lever efter, men er samtidig en yderst dynamisk størrelse.

De følgende afsnit om brudfladerne mellem forventninger til etniske minoriteters måde at leve på og etniske minoriteters egne strategier har forskellig længde. Det afspejler dels emnets relevans og placering for en diskussion af etniske minoriteters integration i Danmark, dels den prioritering, som emnet har haft i Socialforskningsinstituttets forskning og undersøgelser.

Bosætningsmønstre og tilhørsforhold

Bosætningsmønstre og tilhørsforhold

Siden starten af 1990'erne har koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte dele af landet og i bestemte boligområder påkaldt sig en del opmærksomhed. Debatten har især drejet sig om etniske minoriteter i de almene boligområder. Det er svært for de etniske minoriteter at komme ind på det øvrige boligmarked, dels fordi kommunerne ikke har boliger at anvise på det private boligmarked, dels fordi det kræver netværk at blive skrevet op i andelsforeninger og lignede. Der har været fokus på bestemte kommuner, især kommuner på den københavnske vestegn, og de store provinskommuner Århus og Odense. Diskussionen har rummet to aspekter. Det første har været fokus på kommunernes udgifter, hvor de etniske minoriteter er blevet tematiseret som en byrde, som nogle kommuner løfter en stor del af, mens andre går fri. En mere ligelig fordeling af de etniske minoriteter er blevet anset for at være ønskelig. Det andet aspekt har drejet sig om integration, og haft som underliggende antagelse, at ligelig fordeling af etniske minoriteter ville give en mere gnidningsfri indslusning i det danske samfund.

Debatten om, hvor de etniske minoriteter skal bo har i medierne haft tendens til at blive meget postulerende og følelsesladet. Fremmaningen af ghettoen i form af et sted, hvor en etnisk gruppe dominerer totalt og samtidig lever isoleret fra resten af samfundet, har skygget for en mere nøgtern debat af, hvilke bosætningsmønstre,

Måske er en af de vigtigste forudsætninger for vellykket integration, at nye borgere bliver inddraget på lige fod med gamle. Heri ligger, at integration ikke først og fremmest drejer sig om socialisering og tilpasning mellem kulturer, men i højere grad er et politisk forhold, der handler om tildeling af medborgerlige rettigheder og pligter.

der er ønskelige og realistiske. At der er tale om stor koncentration i nogle boligområder, kan der ikke sættes spørgsmålstegn ved (9), men hvad dette betyder for integrationen, opbygning af tilhørsforhold og indslusning i forskellige områder af samfundet, er fortsat til diskussion. Nyere forskning fremhæver, at etniske og/eller religiøse netværk kan fungere som udgangspunkt for deltagelse i det danske samfund (1, 4, 7). Bor man fx som kvinde med etnisk minoritetsbaggrund i et kvarter, hvor der er stor koncentration af kvinder med den samme etniske baggrund, øger det sandsynligheden for, at man

deltager i aktiviteter i halvoftentlige og offentlige rum. (11). Det sætter spørgsmålstegn ved formodningen om, at fordeling af etniske minoriteter i sig selv fører til bedre integration i det danske samfund.

To overordnede tiltag på området, der mere eller mindre direkte er affødt af denne debat, er blevet evalueret af SFI. Det drejer sig om Byudvalgets arbejde herunder Byudvalgspuljen i 1990'erne, som SFI evaluerede i samarbejde med Statens Byg-

geforskningsinstitut (5, 6, 12) og om integrationslovens boligplaceringsbestemmelser (3).

Problemerne drejede sig alligevel ikke om etniske minoriteter

I 1993 nedsatte den daværende regering det såkaldte Byudvalg – et bredt sammensat udvalg på ministerplan – som svar på debatten om høj koncentration af indvandrere og flygtninge i almennyttige boligområder. Initiativet rettede sig i udgangspunktet mod problemer i boligområderne, der angiveligt var afstedkommet af den store andel af beboere med anden etnisk baggrund end dansk. Imidlertid viste en forundersøgelse, som Socialministeriet udførte i 1993 for at identificere problemernes karakter og omfang, at etniske og sproglige problemer ikke blev oplevet som de mest presserende. Fra kommunernes side blev der i stedet typisk henvist til problemer med høj arbejdsløshed, lav indkomst og familie- og misbrugsproblemer (5, 6).

Nyere forskning fremhæver, at etniske og/eller religiøse netværk kan fungere som udgangspunkt for deltagelse i det danske samfund.

Dette forhold er selvfølgelig bemærkelsesværdigt og bør nuancere billedet af de etniske minoriteters situation og betydning for de almennyttige boligområder. Et par specifikke forhold fra evalueringen kan på samme måde sætte spørgsmålstegn ved det grundlag, som initiativet blev sat i værk på, nemlig at almene boligområder især er belastet af, at mange beboere har anden etnisk baggrund end dansk: Nogle af målsætningerne i den oprindelige handlingsplan blev ændret undervejs. Blandt andet blev et mål om *at sprede* fremmedsprogede børn inden for og mellem kommuner ændret til *integration* af de tosprogede elever. Evalueringen vurderer, at indsatsen på dette område har været nyttig og ført til bedre integration og ny viden om integration af tosprogede elever i folkeskolen. En anden ændring bestod i, at der samlet set blev igangsat færre aktiviteter rettet mod integration af flygtninge og indvandrere end oprindeligt tiltænkt. Det er dog ikke på baggrund af evalueringen muligt at afgøre, hvorvidt det skyldes, at aktiviteter af denne karakter var vanskelige at iværksætte, eller at behovet ikke var påtrængende. (6)

Etniske minoriteter deltager i de boligsociale aktiviteter

Et andet tema i evalueringen var *deltagelse* i de aktiviteter, der blev sat i gang med boligudvalgspuljen. Det gennemgående problem var at få fat i de truede grupper – sindslidende, kriminelle, misbrugere og familier med massive sociale problemer. Flygtninge og indvandrere derimod viste sig at deltage i vidt omfang i de boligsociale aktiviteter, i hvert fald når det gjaldt engangsarrangementer, aktiviteter inden for den etniske gruppe, og når der var tale om aktiviteter for børn og unge. Mere forplig-

tende længerevarende aktiviteter med deltagelse af både voksne med anden etnisk baggrund end dansk og voksne med dansk etnisk baggrund viste sig vanskelige at gennemføre.(5)

Dette mønster for deltagelse kan give anledning til tre bemærkninger: For det første er oplagt at stille spørgsmålet, om det overhovedet er vigtigt, at der foregår deltagelse på tværs af etniske grupper? Det synes at være mere realistisk at få boerdeltagelse i etnisk homogene sammenhænge, og nye undersøgelser bør tage udgangspunkt i, at det ikke på forhånd er givet, at integration ikke kan ske af den vej. Den anden bemærkning er, at det forhold, at børn og unge med anden etnisk baggrund deltager på lige fod med børn og unge af dansk herkomst, i sig selv taler for, at deltagelse med tiden vil være uproblematisk – også i etnisk set sammensatte sammenhænge. Endelig kan det tænkes, at integration ikke er så snævert forbundet med ens boligområde som byudvalgsprojekterne lægger op til, men kan foregå i helt andre sammenhænge (2).

Flygtninge fordeles

Diskussionen om koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte områder var også baggrunden for de boligplaceringsbestemmelser, der blev vedtaget som del af den integrationslov, der trådte i kraft i 1999. Der var tale om et nyt regelsæt for boligplacering af flygtninge, der byggede på en forestilling om, at ligelig fordeling er afgørende for, at integration kan finde sted. Det overordnede formål var at sikre en mere jævn geografisk fordeling af flygtninge, og på den måde dels imødegå en stigende utilfredshed hos de kommuner, der hidtil har modtaget størstedelen af landets flygtninge, dels skabe bedre betingelser for integrationen af de nytilkomne.

De nye regler betyder, at flygtninge ved tildeling af asyl i Danmark samtidig bliver placeret i en opholdskommune, hvor de har pligt til at bo i integrationsperioden, dvs. 3 år. Placeringen sker efter et kvotesystem, der tager højde for antallet af flygtninge og indvandrere, som allerede har ophold i kommunerne. Det er Udlændingestyrelsen, der foretager visiteringen af hver enkelt flygtning til en bestemt kommune. Loven angiver, at styrelsen *udover* kvoten skal tage to forhold i betragtning ved visiteringen, det drejer sig om forholdene i kommunen og *flygtningens personlige forhold*. (3)

Svært at få indflydelse på boligplacering

SFI's evaluering af det nye regelsæt (3) havde til formål at se på den praksis, som er udviklet på området efter loven trådte i kraft, og især at afklare om flygtninges personlige forhold bliver tilgodeset ved boligplaceringen, sådan som regelsættet læg-

ger op til. Efter evalueringen blev der udpeget nogle uhensigtsmæssige forhold i den etablerede praksis: det drejer sig om tilfældige skøn, manglende helhedsperspektiv, manglende klageadgang og manglende flyttemuligheder ved uhensigtsmæssige placeringer.

Evalueringen konkluderer, at personlige forhold for nogen flygtninges vedkommende ikke bliver tillagt afgørende vægt, når det bestemmes, hvor de skal bo i deres første tre år i Danmark. For mange er det ensbetydende med tre vanskelige år, og for enkelte resulterer det i personlige tragedier. Denne situation forværres af, at der – selv hvor tragedien er erkendt og tydelig – sjældent er mulighed for at få tilladelse til at flytte til en anden kommune. Reglerne levner kun begrænsede muligheder for at omgøre en boligplacering, og praksis synes at indsnævre mulighederne yderligere. Flytter flygtningen uden tilladelse, kan kommunen vælge at lade integrationsydelsen falde bort. Ydermere kan en flytning uden tilladelse give problemer, når vedkommende skal ansøge om permanent opholdstilladelse efter integrationsperiodens udløb. Her er deltagelse i integrationsprogrammet et af de forhold, som skal tages i betragtning, og den deltagelse vil ofte være faldet bort eller være sporadisk, hvis en flygtning tager ophold i en anden kommune end den, der har integrationsansvaret. Hvilken vægt, der vil blive lagt på dette forhold ved tildeling af permanent opholdstilladelse, var ikke klart på tidspunktet for evalueringen, men der er ingen tvivl om, at det sætter flygtninge, der ser sig nødsaget til at flytte uden tilladelse, i en meget usikker situation. (3)

Medborgerskab

Denne gennemgang rejser imidlertid også et mere generelt og principielt spørgsmål om holdningen til de nye borgere: I de senere år har meget af debatten om integration af flygtninge og indvandrere drejet sig om medborgerskab (8, 10). Mange integrationsforskere og -praktikere er i dag inde på, at den vigtigste forudsætning for en vellykket integration er, at nye borgere bliver inddraget på lige fod med gamle. Heri ligger, at integration ikke først og fremmest drejer sig om socialisering og tilpasning mellem kulturer, men i højere grad er et politisk forhold, der handler om tildeling af medborgerlige rettigheder og pligter. Det er nærliggende at aflæse tilfældighed og uigennemskuelig som et signal om, at flygtninge ikke har samme krav på at kende deres rettigheder som andre, og at de endnu ikke er at regne for fulde medborgere. Når praksis er præget af tilfældighed og uigennemskuelighed, er der reelt ikke klar-

De nye regler betyder, at flygtninge ved tildeling af asyl i Danmark samtidig bliver placeret i en opholdskommune, hvor de har pligt til at bo i integrationsperioden, dvs. 3 år. Placeringen sker efter et kvotesystem, der tager højde for antallet af flygtninge og indvandrere, som allerede har ophold i kommunerne.

hed om, hvilke rettigheder flygtninge har i forbindelse med boligplaceringen. Det underminerer retssikkerheden, og det skaber usikkerhed og en følelse af magtesløshed blandt flygtninge i forhold til det officielle Danmark.

Forhold omkring etniske minoriteters bosætningsmønstre – bor de spredt eller sammen, af hvilke grunde og med hvilke konsekvenser – er langt fra undersøgt til bunds. Undersøgelser af, hvad henholdsvis koncentration og spredning af de etniske grupper reelt betyder både for boligområderne og for de etniske minoriteters tilknytning til det danske samfund, er påkrævet. Desuden rejser de evalueringer, der er refereret her, nogle principielle spørgsmål, nemlig om sammenhæng mellem rettigheder og deltagelse, som også bør være i fokus i fremtidig forskning.

SFI undersøgelser

---

1) Christiansen, C.C. (2001)

TV-nyheder fra hjemlandet – integration eller ghettoisering. Om transnationalisme og nyhedsforbrug. I MedieKultur 32. Sammenslutningen af Medieforskere i Danmark.

2) Koch- Nielsen, I. & Christensen, I. (2002)

Effekten af den boligsociale indsats overfor indvandrere og flygtninge. AMID Working Paper Series 16/2002.

3) Kofoed Rasmussen, L. (2001)

Det første skridt i Danmark. Boligplacering af flygtninge efter integrationsloven. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.

4) Kofoed Rasmussen, L. (2003)

Transnational praksis - data fra et feltophold. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport (under udgivelse).

5) Munk, A. (1999)

Byudvalgets boligsociale indsats. SFI-rapport 99:19/ SBI-rapport 319. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

6) Raun, Treebak, Juul, Munk, Koch-Nielsen & Bunnage (2000)

Socialministeriets puljer II. Beskrivelse af puljer på baggrund af eksisterende evalueringsmateriale. Arbejdsrapport, Socialforskningsinstituttet.

7) Schmidt, G. (2003)

Ung og borger - Muslimske ungdomsidentitet i Vesten, i antologi redigeret af Sheikh, M. København: Akademisk Forlag (under udgivelse).

Andre referencer

---

8) Ejrnæs, M. (2000)

Integrationsloven: Et lærestykke i etniske minoriteters usikre medborgerstatus. Social årsrapport, Socialpolitisk forening. København: CASA.

9) Hummelgaard, H. & Husted, L. (2001)

Social og etnisk bestemt bosætning – årsager og konsekvenser. AKF-rapport. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.

10) Morken, I. (1999)

Indvandrere som medborgere eller fremmedkulturelle? Ulike premiser for minoritetsspørgsmål og innvandringsdebatt. Nordiske Udkast, vol. 27.

11) Peleman, R. (2002)

The Impact of Residential Segregation on Participation in Associations: The Case of Moroccan Women. In Belgium Urban Studies 39(4), pp. 727-747.

12) Skifter Andersen, H. (1999)

Byudvalgets indsats 1993-98. Sammenfattende evaluering. SBI-rapport 320. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.

Den kommunale integrationsindsats

Kommunernes integrationsindsats i forhold til etniske minoriteter er præget af, at kommunerne aktiverer alt for lidt – men der er store forskelle mellem dem. Lokalsamfundene og arbejdsmarkedets parter inddrages kun lidt i integrationsarbejdet, og kommunernes sagsbehandling på integrationsområdet påvirkes af sagsbehandlerens personlige holdninger.

Kommunerne har en central rolle i forbindelse med integrationen af de etniske minoriteter i det danske samfund. Som før omtalt pålægger integrationsloven kommunerne at igangsætte et særligt integrationsprogram for de flygtninge og familiesammenførte, som siden 1999 er kommet til de enkelte

Der er bemærkelsesværdigt store forskelle mellem kommunerne både på, hvor mange der aktiveres, og begrundelserne for at undlade aktivering. En del kommuner lever ikke op til deres aktiveringsforpligtelse, og den manglende aktivering kan undergrave integrationen af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet.

kommuner. Kommunerne skal som hovedregel tilbyde et introduktionsprogram på gennemsnitligt 30 timer om ugen bestående af danskundervisning, kursus i samfundsforståelse og aktivering til de flygtninge, som ikke er i arbejde. Denne opgave er overordentlig vigtig i betragtning af de betydelige problemer, der hidtil har været med at integrere etniske minoriteter på det danske arbejdsmarked. Socialforskningsinstituttet har kortlagt den danske forsknings- og udredningsvirksomhed om dette

emne (2). De fleste undersøgelser er baseret på data, der er indsamlet i år 2000, hvor den kommunale indsats kun havde været i gang i godt et år.

Først sprogundervisning og boligplacering

Kommunerne tog umiddelbart godt imod den nye opgave. Det første års indsats var præget af bestræbelser på at få opbygget en administration i kommunerne til at tage sig af opgaven. Både administrationen og måden at varetage opgaverne på varierer meget mellem kommunerne. Kommunerne gik hurtigt i gang med at tilbyde undervisning i dansk sprog og danske samfundsforhold til de nye grupper. Det lykkedes også at finde boliger til de nye borgere, om end det en del steder gik langsommere end forudsat i integrationsloven (1, 6).

Kommunerne aktiverer for lidt

Derimod har aktiveringen konstant haltet bagefter (2). Selv i integrationslovens tredje år – 2001 – aktiverede kommunerne kun omkring 40 pct. af de personer, der modtog integrationsydelse (5). Loven åbner mulighed for at fritage personer fra aktivering, hvis ganske særlige grunde taler for det, fx at de ikke er i stand til at deltage pga. alder, handicap, tortur, stærke traumer, sygdom, gravitet, barsel eller manglende anvisning af børnepasning. Integrationsministeriet har undersøgt bag-

grunden for den manglende aktivering. Analysen er foretaget blandt kommuner med særlig lav og særlig høj aktiveringsandel samt en række andre kommuner, som allerede havde modtaget mange udlændinge, inden integrationsloven trådte i kraft. Undersøgelsen er således ikke repræsentativ. Kommunerne hævder i undersøgelsen, at halvdelen af de ikke-aktiverede er omfattet af de nævnte undtagelsesbestemmelser. Andre begrundelser er, at nogle flygtninge eller indvandrere først lige er kommet til kommunen, så de først senere vil blive tilbudt aktivering, eller at de endnu ikke har lært nok dansk til at blive aktiveret. Men der findes også helt uacceptable begrundelser i forhold til lovgivningen, fx at der ikke findes (egnede) aktiveringstilbud.

Hvorfor er der så store forskelle på aktiveringen i kommunerne?

Der er bemærkelsesværdigt store forskelle mellem kommunerne både på, hvor mange der aktiveres, og begrundelserne for at undlade aktivering. En del kommuner lever ikke op til deres aktiveringsforpligtelse, og den manglende aktivering kan undergrave integrationen af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet (2, 5). Det gælder både i forhold til den oprindelige integrationslov og i forhold til den nye regerings ønske om at fremme integrationen via en kombination af mindre ydelser (for at styrke incitamenter til at påtage sig arbejde) og bedre integrationstilbud. Der savnes desværre forskning, der kan belyse årsagerne til de store forskelle i kommunernes aktiveringsindsats og dermed give bud på, hvordan der kan rettes op på aktiveringen. Derfor kan der endnu kun opstilles nogle begrundede hypoteser om forklaringer.

Beskeden inddragelse af arbejdsmarkedets parter og lokalsamfundet

For det første har mange kommuner været tilbageholdende med at inddrage lokalsamfundet i tilrettelæggningen af integrationsarbejdet. Det gælder både repræsentanter for de etniske minoriteter, arbejdsmarkedets parter og det lokale foreningsliv. I foråret 2001 havde kun 48 kommuner benyttet lovgivningens mulighed for at oprette et integrationsråd. Disse råd har typisk repræsentation fra de etniske minoriteter i kommunen, kommunalpolitikere eller embedsmænd, arbejdsmarkedets parter, lokale foreninger og skolebestyrelser (2, 6). Et integrationsråd er måske ikke en nødvendig forudsætning for integration, men en undersøgelse fra 2000 viste, at de fleste kommuner heller ikke på andre måder havde inddraget lokalsamfundet i noget væsentligt omfang i tilrettelæggelsen af integrationsindsatsen (6). Da mange kommuner har problemer med at løse aktiveringsopgaven, kunne det ellers være nærliggende at

En undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet dokumenterer, at sagsbehandlingens egne holdninger på integrationsområdet påvirker deres adfærd.

trække mere på ressourcerne i lokalsamfundet. Flere kommuner er dog bedre til at inddrage enkeltpersoner og enkeltvirksomheder i konkrete sager end i den generelle tilrettelæggelse af indsatsen.

Sagsbehandlerne må benytte sig af "Overlevelsesstrategier"

Sagsbehandlerne personlige holdninger kunne være en anden mulig forklaring på de store kommunale forskelle på aktiveringen og integrationsindsatsen i øvrigt. De store forskelle på, hvor mange flygtninge og indvandrere der fritages fra aktivering pga. handicap, traumer, sygdom mm., kan naturligvis skyldes, at der er forskel på de personer, som kommunerne modtager. Men det kunne også skyldes, at kommunerne – og her ikke mindst de sagsbehandlere, der skal træffe de konkrete afgørelser – har forskellige opfattelser af, hvornår aktivering er uhensigtsmæssig.

På det beslægtede kontanthjælpsområde har kommunerne således vidt forskellig opfattelse af, hvor stor en andel af deres klienter der er til rådighed for arbejdsmarkedet.

En undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet dokumenterer, at sagsbehandlerne egne holdninger på integrationsområdet påvirker deres adfærd (2). Den hidtil undersøgte adfærd er imidlertid ikke aktivering, men "afværgemekanismer". Disse mekanismer er noget, som sagsbehandlere benytter

sig af i en arbejdssituation, der er præget af mange krav fra både lovgivning, ledelse og klienter på den ene side og begrænsede ressourcer på den anden. Afværgemekanismerne er prioriterings-, rationaliserings- og rutineringsstrategier, som søger at udjævne kløften mellem krav og ressourcer, så arbejdet bliver mere overkommeligt. Men disse mekanismer kan samtidigt betyde, at iværksættelsen af lovgivningen systematisk forvrides i forhold til dens intentioner.

Eksempler på sådanne strategier er, at individuel behandling af klienter i nogen grad erstattes af grove standardklassifikationer af klienter og brug af tommelfingerregler for behandlingen af de enkelte grupper (2, 6).

Holdninger påvirker sagsbehandlingen

Socialforskningsinstituttets undersøgelse viser, at der er stor forskel på, i hvilket omfang sagsbehandlerne bruger afværgemekanismer i deres daglige integrationsarbejde. Deres individuelle holdninger har stor betydning for deres adfærd. Sagsbehandlerne opfattelse af, hvad der er en passende arbejdsbyrde, påvirker deres adfærd. Disse

Afværgemekanismerne påvirkes dog ikke kun af sagsbehandlerne egne holdninger. Politikerne har en indirekte indflydelse gennem deres bevillingskompetence, idet flere personaleressourcer reducerer brugen af afværgemekanismer. Politikerne har dermed et medansvar for sagsbehandlingen kvaliteten.

opfattelser varierer meget mellem sagsbehandlerne – og uafhængigt af forskellene i den faktiske bemanding. Jo større arbejdspresset opleves, desto mere bruges afværgemekanismer.

For det andet påvirker sagsbehandlerne holdninger til etniske minoriteter deres adfærd (2). Sagsbehandlerne er hhv. både mindre modvillige og mere tolerante over for etniske minoriteter end befolkningen som helhed (6, 4, 7, 8). Jo mere modvillige sagsbehandlerne er over for etniske minoriteter og deres motiver til at komme her til landet, desto mere benytter de afværgemekanismer. Mere overraskende er det, at sagsbehandlere, der tilsyneladende er meget tolerante over for etniske minoriteter – idet de lægger stor vægt på deres ret til at bo tæt på hinanden og holde deres eget sprog, kultur og religion i hævd – også bruger afværgemekanismer.

Politikerne har et medansvar for sagsbehandlingens kvalitet

For det tredje påvirkes adfærden af sagsbehandlerne holdninger til integrationslovens instrumenter, herunder kravet om 30 timers ugentlig aktivitet og handlingsplanerne. Jo mere effektive disse instrumenter vurderes at være, desto mindre bruger sagsbehandlerne afværgemekanismer. Afværgemekanismerne påvirkes dog ikke kun af sagsbehandlerne egne holdninger. Det er interessant, at kommunalpolitikernes holdninger – i form af deres opbakning bag integrationsloven – ikke påvirker brugen af afværgemekanismer direkte. Men politikerne har dog en indirekte indflydelse gennem deres bevillingskompetence, idet flere personaleressourcer reducerer brugen af afværgemekanismer (2). Politikerne har dermed et medansvar for sagsbehandlingens kvalitet.

Hvorfor er indsatsen så forskellig, og hvad virker bedst?

På baggrund af den betydning, sagsbehandlerne holdninger har for deres adfærd i form af brug af afværgemekanismer, ville det være nyttigt at undersøge holdningernes betydning for andre dele af den kommunale integrationsindsats. Det gælder aktiveringens omfang, udarbejdelse af handlingsplaner og opfølgning samt brug af sanktioner. Der kan være andre vigtige forklaringer end sagsbehandlerne holdninger. Det vil fx være interessant at undersøge, hvilken effekt kommunalpolitikernes holdninger har på integrationsindsatsen. Det er også vigtigt at belyse, hvilken effekt forskellige ledelsesinstrumenter, herunder personalenormeringen og inddragelsen af lokalsamfundet i integrationsindsatsen, har på sagsbehandlingens og aktiveringens omfang og karakter.

Endelig – og vigtigst – savnes der viden om effekterne af integrationsindsatsen, herunder hvilke former for sagsbehandling samt aktivering og sprogundervisning,

der er mest effektive til at integrere etniske minoriteter på arbejdsmarkedet. Den lave beskæftigelsesgrad blandt etniske minoriteter viser, at integrationsindsatsen i de sidste årtier har haft en ringe effekt, som medfører meget store menneskelige og samfundsmæssige omkostninger. Derfor er der behov for at identificere de mest effektive integrationsmetoder i forhold til forskellige grupper af etniske minoriteter. Socialforskningsinstituttet er i øjeblikket i gang med en sådan undersøgelse blandt unge kontanthjælpsmodtagere i Københavns Kommune, men der er behov for en landsdækkende undersøgelse af effekterne af integrationsloven overfor nytilkomne etniske minoriteter i Danmark.

SFI undersøgelser

1) Kofoed Rasmussen, L. (2001)

Det første skridt i Danmark. Boligplacering af flygtninge efter integrationsloven. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.

2) Winter, S.C. (2002)

Kommunernes integrationsindsats efter den nye integrationslov. Kortlægning af integrationsforskningen i Danmark. Aalborg: Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, AMID Working Paper Series 30/2002. http://www.humsamf.auc.dk/amid/Papers/AMID_30-2002_Winter.pdf.

3) Winter, S.C. (2002)

Explaining Street-Level Bureaucratic Behavior in Social and Regulatory Policies. Paper prepared for the Annual Meeting of the American Political Science Association in Boston, 29 August - 1 September 2002. København: Socialforskningsinstituttet.

Andre referencer

4) Gaasholt, Ø. & Togeby, L. (1995)

I syv sind: Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere. Aarhus: Politica.

5) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Undersøgelse af aktiveringen af udlændinge omfattet af integrationsloven i udvalgte kommuner. København.

6) PLS Rambøll Management (2000)

Integration i praksis: Kommunernes første erfaringer med integrationsloven. København: Indenrigsministeriet.

7) Togeby, L. (1997)

Fremmedhed og fremmedhad i Danmark: Teorier til forklaring af ethnocentrisme. København: Columbus.

8) Togeby, L. (2000).

Som man råber i skoven. *Politica* 32, pp. 191-205.

Træghed i integrationen på arbejdsmarkedet

Etniske minoriteter i Danmark har høj ledighed og lav beskæftigelsesfrekvens. Der er flere årsager til den ringe tilknytning til arbejdsmarkedet. En væsentlig årsag er manglende uddannelse. Men forvaltningsmæssige, samfundsmæssige og kulturelle barrierer samt diskrimination er også med til at gøre integrationen på arbejdsmarkedet træg.

Etniske minoriteters ringe tilknytning til arbejdsmarkedet

Ledigheden er høj blandt de etniske minoriteter, og samtidig er de overrepræsenteret i gruppen af langtidsløse. Det forringer deres muligheder for beskæftigelse yderligere (4). Indirekte betyder det også, at de i stort omfang er afhængige af offentlige overførselsindkomster. Dobbelt så mange indvandrere som etniske danskere modtog en eller anden form for midlertidig ydelse i 1998 (25). Samtidig viser SFI's undersøgelser, at etniske minoriteter er særligt overrepræsenteret blandt kontanthjælpsmodtagere og specielt blandt de langvarigt støttede kontanthjælpsmodtagere (1). Det er vigtigt at understrege, at efterkommere generelt har bedre tilknytning til arbejdsmarkedet end deres forældre. Dog er deres tilknytning til arbejdsmarkedet ringere end jævnaldrende etniske danskere.

Mange ufaglærte og selvstændige erhvervsdrivende

Det er tydeligt, at indvandrere og efterkommere er skævt repræsenteret inden for forskellige erhverv, sektorer og stillingskategorier i forhold til resten af befolkningen. Etniske minoriteter er overrepræsenteret nederst i stillingshierarkiet i ufaglærte job. De er også overrepræsenteret inden for bestemte brancher, fx inden for handel, hotel- og restaurationsvirksomhed. Samtidig har specielt indvandrere job på små virksomheder, hvor efterkommere i større udstrækning end resten af befolkningen har job på store arbejdssteder (15,11).

Det er interessant, at gruppen af indvandrere er overrepræsenteret blandt de små selvstændige erhvervsdrivende. Flere undersøgelser har vist, at lange ledighedsforløb og dårlige muligheder for job som lønmodtagere får mange indvandrere til at blive selvstændige (4,21). SFI's undersøgelse viser imidlertid, at indvandrere i langt mindre grad end etniske danskere vælger at blive selvstændige erhvervsdrivende, hvis de allerede har et job som lønmodtager. Men valget om at blive selvstændig erhvervsdrivende afhænger ikke kun af tilknytningen til arbejdsmarkedet. Individuelle baggrundsforhold som familiebaggrund, uddannelse m.m. har også stor indflydelse på valg af arbejde.

Generelt er uddannelsesniveaut lavere blandt etniske minoriteter end blandt etniske danskere. Især indvandrere, der er kommet til Danmark som voksne, har et lavt uddannelsesniveau. Men også indvandrere, som er kommet til Danmark i skolealderen og førskolealderen, har et lavere uddannelsesniveau end jævnaldrende etniske danskere.

Svært at komme ind på arbejdsmarkedet

Flere undersøgelser viser, at der eksisterer barrierer i forbindelse med indvandreres og efterkommeres integration på det danske arbejdsmarked. Både samfundsmæssige, kulturelle og forvaltningsmæssige barrierer har betydning.

På grund af globaliseringen og den teknologiske udvikling bliver efterspørgslen efter ufaglært arbejdskraft mindre og mindre (11). Da andelen uden en erhvervskompetencegivende uddannelse er høj blandt indvandrere i forhold til resten af befolkningen, er den faldende efterspørgsel efter ufaglært arbejdskraft en markant barriere for indvandreres arbejdsmarkedsintegration. I forhold til resten af befolkningen vil indvandrere typisk have et lille kendskab til det danske arbejdsmarked, hvilket kan medvirke til, at de har større vanskeligheder ved at komme i beskæftigelse. SFI's undersøgelser viser netop, at dårlige dansk kundskaber, lille kendskab til det danske arbejdsmarked og ringe mulighed for at skaffe sig job gennem sociale netværk gør det vanskeligt for kontanthjælpsmodtagere med anden etnisk baggrund at opnå beskæftigelse (8, 3). De synes dog at have et større potentiale for at kunne klare et arbejde, end de øvrige kontanthjælpsmodtagere. De etniske minoriteter er nemlig mindre belastede af personlige problemer, fx misbrugsproblemer eller nedsat arbejdsevne (1, 3).

Familiemønstre og kulturelbaggrund kan give en forklaring på, at indvandrerkvinder ikke er i job. De kulturelle traditionsmønstre, begrænsede økonomiske incitamenter til at arbejde samt utryghed ved pasningstilbud uden for hjemmet kan betyde, at kvinderne ikke ønsker at komme ud på arbejdsmarkedet. Men vi mangler

mere viden på dette punkt. Der er et oplagt behov for undersøgelser af etniske minoriteters holdning til arbejde.

Tidligere undersøgelser – såvel danske som udenlandske – har vist, at den sociale arv er svær at bryde. Derfor får unge med forældre uden en uddannelse sjældnere en uddannelse end børn af forældre med lange uddannelser. Det kan forklare det relativt lave uddannelsesniveau blandt børn af indvandrere og efterkommere.

I debatten om integration af etniske minoriteter på det danske arbejdsmarked bliver diskrimination ofte nævnt som en barriere. Diskrimination forekommer både ved, at virksomhederne bedømmer ansøgerne ud fra hudfarve, navn, herkomstland m.m., og ved at det sociale fællesskab på arbejdspladsen udelukker indvandrere. For eksempel pe-

ger en dansk undersøgelse på at unge med etnisk minoritetsbaggrund diskrimineres i forbindelse med jobsøgning, uanset at de er født, opvokset og uddannet i Danmark (17). En nyere svensk undersøgelse viser, at når man sammenligner etniske minoriteter og svenskere med samme uddannelsesniveau, så er de etniske minoriteter ofte

overkvalificerede til deres jobs. De får sjældent jobs, der svarer til deres kvalifikationer (20). Der mangler i høj grad yderligere undersøgelser, som ser på i hvor høj grad diskrimination faktisk forekommer på de danske arbejdspladser.

Endelig kan forvaltningsmæssige barrierer gøre det unødigt svært for de etniske minoriteter at komme ind på arbejdsmarkedet (jf. afsnittet om den kommunale integrationsindsats).

Forskellighed som potentiale

Et forsøg på at nedbryde de kulturelle barrierer på arbejdsmarkedet er det amerikanske ledelseskoncept Diversity Management eller på dansk: Mangfoldighedsledelse. Virksomheder opfordres til at vurdere menneskers forskellighed – mangfoldigheden – som et potentiale, og tilbydes metoder, der skal gøre dem i stand til at anvende mangfoldigheden positivt. Mangfoldighedsledelse leverer en række forskellige instrumenter, som har til formål at flytte fokus fra *barrierer* for at anvende mangfoldigheden til *mulighederne* for at anvende mangfoldigheden, fx omkring holdninger, rekruttering, fastholdelse og karriere i organisationen. (26, 9)

Det er svært at få arbejde, hvis man ikke kan dansk, men det er ofte endnu sværere at gennemføre en uddannelse.

SFI har undersøgt motiver og resultater blandt danske virksomheder, der forsøger at anvende mangfoldighedsledelse. Undersøgelsen peger på, at det i høj grad er udsigten til fremtidig mangel på arbejdskraft som fører til, at virksomhederne bestræber sig på at skabe en større mangfoldighed, og her falder blikket ofte på de ressourcer som etniske minoriteter repræsenterer (10).

Undersøgelsen viser samtidig, at danske virksomheder har svært ved at omsætte de positive visioner til praksis. Danske virksomheder er stadig forholdsvis homogene. De er præget af rutiner og strukturer, der tager udgangspunkt i denne enshed. Indsatsen er først og fremmest koncentreret om at tilvejebringe en større kulturel mangfoldighed via rekruttering, samt at skabe tolerance og respekt for 'den anden'. Fokus er i højere grad på, at vi trods forskelligheder er ens, og derfor bør have samme muligheder, end på værdien af forskellighed (10).

Der er dog forskelle mellem forskellige typer af virksomheder. Især virksomheder, som primært beskæftiger kortuddannede, fokuserer på enshed, mens virksomheder med mange højtuddannede – såkaldte vidensintensive virksomheder – i højere grad forventer at kunne anvende forskelligheden positivt. Meget tyder på, at virksom-

heder, hvor arbejdet organiseres i tværgående teams, og hvor medarbejderne har indflydelse på arbejdstilrettelæggelsen, bedst kan anvende og udnytte fordelene ved forskellighed (10).

For mange danske virksomheder som tager Mangfoldighedsledelse op, spiller forventninger fra samfundet en vigtig rolle. Forventninger om at virksomhederne bidrager til integrationen af etniske minoriteter og andre grupper som står svagt på arbejdsmarkedet. Derfor ser vi, at Mangfoldighedsledelse på en del danske virksomheder knyttes sammen med 'det sociale ansvar'. Det fører let til, at minoriteter anskues som 'svage', og det puster til diskrimination (10).

Manglende uddannelse en væsentlig barriere

Arbejdsmarkedssucces afhænger i høj grad af den uddannelsesmæssige baggrund. Generelt er uddannelsesniveaut lavere blandt etniske minoriteter end blandt etniske danskere (jf. Boks 1). Især indvandrere, der er kommet til Danmark som voksne, har et lavt uddannelsesniveau. Men også indvandrere, som er kommet til Danmark i skolealderen og førskolealderen, har et lavere uddannelsesniveau end jævnaldrende

etniske danskere. Sammenligner man efterkommerne af indvandrere med etniske danskere er forskellen mindre, men stadigvæk har efterkommere generelt et lavere uddannelsesniveau (12, 18).

Dårlige danskkundskaber, lille kendskab til det danske arbejdsmarked og ringe mulighed for at skaffe sig job gennem sociale netværk gør det vanskeligt for kontant-hjælpsmodtagere med anden etnisk baggrund at opnå beskæftigelse.

Uddannelsesniveaut varierer dog meget mellem de etniske minoritetsgrupper og køn. SFI's undersøgelser viser, at få af indvandlerne fra 1960'erne og først i 1970'erne fra Tyrkiet, Pakistan og det

tidligere Jugoslavien havde uddannelse. Blandt deres børn, som har tilbragt noget af deres barndom i Danmark, er der store forskelle på uddannelsesniveau. Børn fra Tyrkiet får sjældent en kompetencegivende uddannelse, mens børn fra Pakistan og det tidligere Jugoslavien i højere grad hhv. får lange videregående uddannelser og erhvervsfaglige uddannelser (12).

Der er dog en stigende tendens til, at unge af etnisk minoritetsbaggrund fx tager almen-gymnasiale uddannelser (28). Også antallet af unge fra de etniske minoriteter, der går fra grundskole til ungdomsuddannelserne og fra ungdomsuddannelserne til de videregående uddannelser tilnærmer sig niveauet for de øvrige unge. På alle uddannelsesniveauer har indvandlerne og efterkommerne dog lavere fuldførelsesprocenter (30). Det lavere uddannelsesniveau blandt unge etniske minoriteter hænger derfor i høj grad sammen med sammen med deres store frafald på både ungdomsuddan-

nelserne og de videregående uddannelser (30). Frafaldet er især stort på de erhvervsfaglige uddannelser, hvilket bl.a. skyldes problemer med at finde praktikpladser (8). Der er et stort behov for mere viden om årsagerne til de lavere fuldførelsesprocenter blandt etniske minoriteter.

Forhindringer for at gennemføre uddannelse

Der er flere årsager til, at uddannelsesniveaut blandt indvandrere og efterkommere er lavt. Tidligere undersøgelser – såvel danske som udenlandske – har vist, at den sociale arv er svær at bryde. Derfor får unge med forældre uden en uddannelse sjældnere en uddannelse end børn af forældre med lange uddannelser (29, 6, 5). Det kan forklare det relativt lave uddannelsesniveau blandt børn af indvandrere og efterkommere (8, 18, 23). Især forældre med få års skolegang bakker ikke børnene op i, at det er vigtigt at uddanne sig. Udover forældrenes situation blive de unge også påvirket af uddannelsesniveau og arbejdsmarkedstilknæytningen i den etniske gruppe de tilhører, og det social netværk de indgår i (8, 12).

Blandt deres børn, som har tilbragt noget af deres barndom i Danmark, er der store forskelle på uddannelsesniveau. Børn fra Tyrkiet får sjældent en kompetencegivende uddannelse, mens børn fra Pakistan og det tidligere Jugoslavien i højere grad hhv. får lange videregående uddannelser og erhvervsfaglige uddannelser.

Forældrene og miljøet, de unge indvandrere og efterkommere vokser op i, har ikke kun betydning for, om de unge får en uddannelse, men også for hvilke uddannelser de vælger. Manglende kendskab til det danske uddannelsessystem kan betyde, at forældrene ikke kan indgå i en dialog om fordele og ulemper ved de forskellige uddannelser (16, 12). Der er dog forholdsvis lidt forskningsbaseret viden om baggrunden for de unges uddannelsesvalg.

Kontaktpersonerne til ledige, dvs. både etniske danskere og etniske minoriteter, har i flere undersøgelser givet udtryk for en dårlig kommunikation mellem kommuner, uddannelsesinstitutioner, virksomheder, forældre, repræsentanter for udlændinge m.m. (18, 2). Integrationsindsatsen for unge indvandrere og efterkommere på uddannelsesinstitutionerne er derfor svær at forbedre, når der mangler information, overblik og forståelse for de etniske minoriteters uddannelses- og beskæftigelsesproblemer. Der er behov for flere undersøgelser af samarbejdet omkring de unge.

Studier viser, at tidlige ægteskaber og børn forringer mulighederne for at indvandrer kvinder tager en uddannelse. Da indvandrere generelt bliver tidligere gift end jævnaldrene etniske danskere, kan det være med til at forklare det generelt lavere uddannelsesniveau (12). Om uddannelsesbarrieren består i, at familiestiftelsen reducerer

lysten eller muligheden for uddannelse, eller om det er omvendt, mangler dog at blive undersøgt.

Dårlige sprogkunderskaber i dansk er en barriere for at gennemføre en uddannelse. Studier viser, at jo yngre indvandrere er ved ankomsten til Danmark, jo bedre dansk-kunderskaber har de. Det er svært at få arbejde, hvis man ikke kan dansk, men det er ofte endnu sværere at gennemføre en uddannelse. (8, 12).

Fremtidige indsatsområder for integration i Danmark

Integrationen af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet og i uddannelsesinstitutioner er mangelfuld. SFI er netop i gang med at undersøge omfanget og effekten af disse barrierer i forbindelse med arbejdsmarkeds- og uddannelsesintegration i et lokalområde i Danmark. Undersøgelsen er et udtryk

Etniske minoriteter er overrepræsenteret nederst i stillingshierarkiet i ufaglærte job. De er også overrepræsenteret inden for bestemte brancher, fx inden for handel, hotel- og restaurationsvirksomhed.

for, at det er vigtigt, at man i fremtiden i højere grad forsker i, hvordan de forskellige barrierer på integrationsområdet kan nedbrydes, hvis målet er at få flere fra de etniske minoriteter i beskæftigelse på det danske arbejdsmarked.

Arbejdsmarkeds- og uddannelsestilknytning blandt etniske minoriteter

---

- I 2001 var 52 pct. af mændene og 38 pct. af kvinderne i arbejde blandt 16-66 årige indvandrere fra tredjelande. Mens 80 pct. af mændene og 73 pct. af kvinderne blandt etniske danskere havde job.
- Erhvervsfrekvensen i 2001 var 60 pct. for mændene og 45 pct. for kvinderne blandt 16-66 årige indvandrere tredjelande, hvor erhvervsfrekvensen var 83 pct. for mændene og 76 pct. for kvinderne blandt 16-66 årige etniske danskere.
- I 1998 var andelen af selvstændige erhvervsdrivende blandt beskæftigede indvandrere og efterkommere fra mindre udviklede lande 14,4 pct., mens andelen var 7,7 pct. blandt etniske danskere.
- I 2001 var ledigheden blandt indvandrere og efterkommere fra mindre udviklede lande 16,7 pct. mod 4,8 pct. blandt etniske danskere.
- I 1998 modtog 59 pct. af ikke-vestlige indvandrere en eller anden form for midlertidig ydelse, mens 28 pct. blandt etniske danskere.
- Mens 40 pct. af indvandrerne og efterkommere fra mindre udviklede lande havde en grundskole/forberedende uddannelse som højeste uddannelse, var det samme tilfælde for 27 pct. af de etniske danskere i 1999.

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002). Danmarks Statistik, 1999; Pedersen, 2000.

SFI-undersøgelser

---

1) Bach, H.B. (2002)

Kontanthjælpsmodtageres aktivering og arbejdsudbud, Socialforskningsinstituttet 02:3. København: Socialforskningsinstituttet

2) Bjørn, N.H. og Dohlmann, C. (2001)

De ledige kvinder i Sønderjylland, En analyse af et kønsopdelt arbejdsmarked, Socialforskningsinstituttet 01:10. København: Socialforskningsinstituttet

3) Boll, J. og Christensen, T.Q. (2002)

Kontanthjælpsmodtagere og arbejdsmarkedet, Casestudie fra Vestegnen, Socialforskningsinstituttet 02:1. København: Socialforskningsinstituttet

4) Dohlmann, C. (2002)

Self-employment among male immigrants in Denmark, Social integration and marginalisation, Working paper 08:2001. København: Socialforskningsinstituttet

5) Hansen, E.J. (1995)

En generation blev voksen. Socialforskningsinstituttet 95:8. København: Socialforskningsinstituttet

6) Heinesen, E. (1999)

Den sociale arvs betydning for unges valg og resultater i uddannelsessystemet. Arbejdsrapport 2 om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.

7) Jakobsen, V. (2000)

Marginalisering og integration? – indvandrere på det danske arbejdsmarked 1980-1996, i Tidsskrift for Arbejdsliv, 2 årg., nr.2.

8) Jakobsen, V. og Smith, N. (2002) (under udarbejdelse)

The educational attainment of the children of the Danish 'guest worker' immigrants

9) Kamp, A. & Hagedorn-Rasmussen, P. (2002) (under udgivelse)

Mangfoldighedsledelse – Et litteratur studie om koncept teori og praksis.

10) Kamp, A. & Hagedorn-Rasmussen, P. (2002)

Narratives on diversity – new arenas for challenging inequality. Paper presented at the International Workshop. Meeting ourselves and the others – perspectives in diversity research and diversity practices. Göteborg, August 29-31, 2002.

11) Kruhøffer, A. og Høgelund, J.

Virksomheders sociale engagement, Årbog 2001, Socialforskningsinstituttet 01:12. København: Socialforskningsinstituttet

12) Schmidt, G. og Jakobsen, V. (2000)

20 år i Danmark, En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer, Socialforskningsinstituttet 00:11. København: Socialforskningsinstituttet

13) Winter, S.C. (2002)

Kommunernes integrationsindsats efter den nye integrationslov. Bidrag til en kortlægning af forskning om etniske minoriteters integration. Akademiet for Migrationsstudier i Danmark (AMID).

Andre referencer

---

14) Danmarks Statistik (1999)

Statistisk tiårsoversigt 1999. Tema om indvandrere. København: Danmarks Statistik

15) Danmarks Statistik (2001)

Statistisk Årbog 2001. København: Danmarks Statistik

16) Ejrnæs, M. & Tireli, U. (1992)

Æblet falder langt fra stammen – en undersøgelse af tyrkiske anden-generationsindvandrere, der er på vej i det danske uddannelsessystem. København: Forlaget Fremad

17) Hjarnø, J. & Jensen, T. (1997)

Diskriminering af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning. Esbjerg: Dansk Center for Migration og Etniske Studier

18) Hummelgaard, H., Graversen, B.K., Husted, L. & Nielsen, J.B. (1998)

Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere. København: AKF forlaget.

19) Hummelgaard, H., Husted, L., Nielsen, H.S., Rosholm, M., Smith, N. (2002)

Uddannelse og arbejde for andengenerationsindvandrere. København: AKF forlaget.

20) Integrationsverket (2001)

Rapport: integration 2001. Norrköping: Integrationsverket

21) Jensen, K.B., Ejrnæs, M., Nielsen, H.S. and Würtz, A. (2001) (upubliceret)

Self-employment for Immigrants: A last resort ?

22) Larsen, C. (2000): Uddannelse og danskundskaber,

i Mogensen, G.V. & Matthiessen, P.C. (red.): *Integration i Danmark omkring årtusindeskiftet.* Århus: Århus Universitetsforlag

23) Mehlbye, J. (2002)

Valg af uddannelse og kommunernes vejledning ved overgang fra uddannelse til erhverv. AMID Working Paper Series 12/2002. Aalborg: AUC

24) Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002)

Årbog om udlændinge i Danmark 2002. Status og udvikling. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration

25) Pedersen (2000)

Overførselsindkomster til indvandrere, i Mogensen, G.V. & Matthiessen, P.C. (red.): *Integration i Danmark omkring årtusindeskiftet.* Århus: Århus Universitetsforlag

26) Roosevelt, T. (1990)

From Affirmative Action to Affirming Diversity. Harvard Business Review. 68(2), pp.107-117

27) Schultz-Nielsen, M.L. (2000)

Hvilke individuelle faktorer har betydning for integrationen på arbejdsmarkedet?, i Mogensen, G.V. & Matthiessen, P.C. (red.): *Integration i Danmark omkring årtusindeskiftet.* Århus: Århus Universitetsforlag.

28) Seeberg, P. (2002)

Unge indvandreres integration, herunder integration igennem gymnasiet, fritidsaktiviteter, kærester mv. AMID working paper Series 27. Ålborg: Akademiet for Migrationsstudier i Danmark.

29) Solon, G. (1999)

Intergenerational mobility in the labour market, in Ashenfelter, O. and D. Card (eds.), *Handbook of Labor Economics,* Vol 3, Elsevier.

30) Undervisningsministeriet (2001)

Indvandrere og efterkommere i uddannelsessystemet. København: Undervisningsministeriet

Familie- og pardannelsesmønstre

De etniske familier kommer ofte i fokus, fordi de har en anderledes måde at være familie på. Det gælder den måde, de vælger at blive gift på, hvornår de får børn, måden de omgås forældre, bedsteforældre og andre familiemedlemmer. Alt sammen beretter om prioriteringen af en kulturel arv. Men det beretter også om mødet med Danmark. Etniske minoritets familier præges og ændres af livet hér, både som udtryk for tilpasning, men også til tider som udtryk for socialt pres.

Kernefamilien dominerer

Den mest udbredte familieform blandt de etniske minoriteter er ligesom hos resten af befolkningen kernefamilien, hvor en person bor sammen med ægtefælle/samlever og børn. Mange fra etniske minoriteter etablerer familie tidligt. En af Socialforsk-

ningsinstituttets undersøgelser viser, at over halvdelen af unge med oprindelse i Tyrkiet, Pakistan og Somalia bor i egne kernefamilier med børn, mens det kun er ca. hver tredje unge i befolkningen som helhed, som gør det. Mange har fået børn i en tidlig alder, hvilket understreger, at familierne etableres tidligt. Børn i etniske minoritetsfamilier har flere søskende end danske børn, men der er dog variation imellem de forskellige etniske grupper, og mellem børn i første- og anden generationsfamilier

Økonomisk trange kår blandt etniske minoriteter kan medføre, at der mangler penge til daglige fornødenheder. Men pengemangel kan også betyde (yderligere) social marginalisering, fordi det ikke er muligt at deltage i samfundet på samme måde som majoritetsbefolkningen gør det.

(5). Blandt efterkommere er der flere, der får et eller to børn, og færre der får tre eller flere børn, i forhold til førstegenerationen.

Der er flere i de etniske minoriteter, som bor i udvidede familietyper eller storfamilier. Storfamilieformen er dog ikke lige almindelig indenfor alle grupper. Blandt somaliere og srilankanere er der ikke flere, som bor i storfamilier, end hvad man ser i befolkningen som helhed (under 3 pct.), mens mere end hver syvende i blandt pakistanere og tyrkere bor i sådanne familier (4). Kernefamilieformen er dog stadigvæk den mest dominerende.

Familier med åbne døre

Tætte familienetværk har stor betydning i mange etniske minoritetsfamilier. Man hjælper hinanden i hverdagen med forskellige gøremål, bor tæt på hinanden og besøger hinanden ofte. Flere af de personer, SFI har interviewet, beskriver forholdet til deres øvrige familie som ”familier med åbne døre” (7). Efterkommerne beskriver, at de gerne vil bo for sig selv, men tæt på deres forældre eller svigerforældre (6). Selv om man ikke bor sammen, er der stor trykthed i, at have hinanden tæt på, samtidigt med, at man gerne vil leve i en kernefamilie.

De tætte familienetværk findes især blandt de etniske minoritetsgrupper, som har en længere historie i Danmark, men kun i mindre grad for flygtninge (fx somaliere og srilankanere), hvor de enkelte familier til tider er de eneste, som bor i landet. Det øger så betydningen af et transnationalt klan/familienetværk.

Mere teamarbejde end pararbejde

Rollefordelingen mellem kønnene inden for de etniske minoritetsfamilier er mere opdelt, end hos den øvrige befolkning. Begge køn har deres opgaver i hjemmet, men der tegner sig en klar fordeling imellem, hvem der varetager ”indadvendte” og ”udadvendte” opgaver. Manden er ofte den, som varetager tøjvask, fx i et nærliggende vaskeri, og som tager kontakt med offentlige kontorer (4, 7). Kvinden tager sig af madlavning. Det er bemærkelsesværdigt, at hvor arbejdsopgaver i hjemmet i danske familier ofte udelukkende varetages af forældrene, deltager familiens børn, slægtninge og andre i langt højere grad i husholdningens daglige pligter. Hvor der i stor udstrækning er tale om ”pararbejde” i danske familier, er der mere tale om ”teamarbejde” i de etniske minoritetsfamilier.

Familiens økonomiske muligheder

De muligheder, som familien har, afgøres i høj grad af deres økonomi. Her er det tydeligt, at de etniske minoritetsfamilier er langt mere trængte end de fleste danske familier. Etniske minoriteter med oprindelse i ikke-vestlige lande er overrepræsenteret i gruppen af personer med lav indkomst, mens etniske minoriteter fra vestlige lande har et indkomstniveau der ca. svarer til, hvad man ser blandt danskere (2, 10). Etniske minoritetsfamilier vurderer i større grad, at de har svært ved at få pengene til at slå til, end danske familier. At man har svært ved at få pengene til at slå til behøver ikke entydigt at være udtryk for, at man er lavtlønnet. Størrelsen af ens familie (hvor mange munde man har at mætte) kan også være af betydning. Sender man penge til familie i oprindelseslandet, får man også færre penge til sig selv. Økonomisk trang blandt etniske minoriteter kan medføre, at der mangler penge til daglige fornødenheder. Men pengemangel kan også betyde (yderligere) social marginalisering, fordi det ikke er muligt at deltage i samfundet på samme måde som majoritetsbefolkningen gør det (4, 7).

Mere end 80 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og 50 pct. af nydanskere med oprindelse i Tyrkiet sagde, at deres barn skulle have lov til at gifte sig med en dansker.

Skilsmisse og eneforsørgere

Etniske minoritets ægtepar bliver også skilt, selv om det ikke sker så ofte som i danske familier. Skilsmissemfrekvensen varierer mellem de etniske minoritetsgrup-

per. Forløbsundersøgelsen af etniske minoritetsbørn født i 1995 viste, at i løbet af børnenes første fire år var 20 pct. af de somaliske forældrepar blevet skilt/havde opløst deres samliv, hvorimod det drejede sig om 5 pct. af de tyrkiske og 4 pct. af de pakistanske forældrepar (5). Til sammenligning var 9 pct. af de danske forældre blevet skilt/havde opløst deres samliv i samme periode. Undersøgelsen viste også, at eneforsørgerfamilien var særligt fremtrædende blandt somaliere: 32 pct. af somaliske familier var eneforsørgerfamilier, mod 9 pct. af de danske og 6 pct. af de pakistanske. Alle eneforsørgerfamilier kan ikke siges at være resultat af skilsmisse – også flugt og krig, sådan som det gør sig gældende for fx somaliere, kan resultere i, at en af forældrene er borte. Men en høj skilsmisseprocent blandt visse grupper må siges at understrege social sårbarhed og risiko for marginalisering.

Tvangsægteskab og arrangeret ægteskab

I 1989 spurgte Socialforskningsinstituttet et antal 20-25 årige med oprindelse i Pakistan, Tyrkiet og det tidligere Jugoslavien om, i hvilken grad de havde haft indflydelse på deres valg af ægtefælle, og i hvilken grad deres forældre havde haft det. 73 pct. af de unge med oprindelse i Jugoslavien, 60 pct. af de unge med oprindelse i Tyrkiet, og 35 pct. af de unge med oprindelse i Pakistan fortalte her, at de selv havde foretaget valget, og det med deres forældres fulde accept. Til gengæld fortalte ca. hver anden af de unge med oprindelse i Pakistan og hver femte med oprindelse i Tyrkiet, at ægteskabet var arrangeret af deres forældre med deres fulde accept. 3 pct. af de unge med oprindelse i Pakistan og 2 pct. med oprindelse i Tyrkiet var blevet gift mod deres vilje (3). Spørgsmålet om tvangs- og arrangerede ægteskaber blandt etniske minoriteter i Danmark behandles i flere undersøgelser (fx 8, 9); dog er der ikke siden 1989 blevet forsøgt at skabe et overblik over den statistiske fordeling af mønstre for ægteskabsindgåelse. Måske fordi overgangen mellem arrangerede og

tvungne ægteskaber er flydende: Hvordan afgøres valget som tvang eller det modsatte?

Meget tyder på, at det er få blandt de etniske minoritetsunge i Danmark, som direkte tvinges til at gifte sig. Det er dog stadigvæk almindeligt inden for visse grupper, at de unges forældre spiller en stor rolle i valget af ægtefællen, ikke mindst igennem et arrangeret ægteskab.

Meget tyder på, at det er få blandt de etniske minoritetsunge i Danmark, som direkte tvinges til at gifte sig. Det er dog stadigvæk almindeligt inden for visse grupper, at de unges forældre spiller en stor rolle i valget af ægtefællen, ikke mindst igennem et arrangeret ægteskab. Det arrangerede ægteskab er

udtryk for en kollektiv beslutning. Oftest indgås sådanne ægteskaber uden forudgående kæresteri. Ægteskabsformen anses således som en måde at sikre, at ægteskabet indgås under, hvad man anser for moralsk korrekte former, samtidigt med, at dets holdbarhed anses for sikret af familiernes kendskab til hinanden.

Ægteskab med person fra oprindelseslandet

Andelen af personer, som enten indgår et arrangeret ægteskab eller tvangsægteskab er dog lavere, end antallet af personer, som indgår et ægteskab med en person fra oprindelseslandet. At blive gift med en ”hjemmefra” kan sagtens være udtryk for et kærlighedsægteskab. I 1999 – 10 år efter at Socialforskningsinstituttet havde foretaget sin første store undersøgelse af etniske minoritetsunge – blev de samme personer interviewet igen, blandt andet om, hvor deres partner kom fra. Her svarede over halvdelen af de nu 30-34 årige nydanskere, at de havde giftet sig med en person fra oprindelseslandet. Blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet var det 91 pct., som havde giftet sig med en ”hjemmefra” (6). Begrundelserne for at træffe netop dette valg kan være mange. Nogle kan stadigvæk synes, at kulturforskellene mellem majoritetsbefolkningen og etniske minoriteter er for stor. Andre kan være usikre på, hvordan en dansk svigersøn vil behandle sine svigerforældre i deres alderdom, og om han vil respektere og videregive de normer og traditioner, som den etniske minoritetsfamilie hæger om. Der kan i det hele taget være i tvivl om, hvorvidt et ægteskab med en dansker vil holde, ikke mindst fordi der hos nogle er en forestilling om, at danskere ”let” lader sig skille.

Ægteskabsmønstre under forandring

At de første generationer af etniske minoriteter, som er vokset op i Danmark ofte er blevet gift igennem familiesammenføring, og at en del synes at være gift igennem arrangerede ægteskaber, betyder ikke, at majoriteten af etniske minoriteter i fremtiden vil gifte sig på disse måder. Socialforskningsinstituttets undersøgelse af de 30-35 årige nydanskere understregede netop her de ændringer i forventninger, som sker fra den ene generation til den anden. Over 80 pct. af de adspurgte nydanskere med oprindelse i eks-Jugoslavien og Tyrkiet sagde, at deres barn bestemt selv skulle have lov til at bestemme, hvem han/hun skulle giftes med. Tallet var lavere blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan – ca. 50 pct. – til gengæld var der en stor andel i denne gruppe, som sagde, at deres barn måske skulle have lov til at foretage dette valg selvstændigt. Mere end 80 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og 50 pct. af nydanskere med oprindelse i Tyrkiet sagde, at deres barn skulle have lov til at gifte sig med en dansker. Tallet var atter lavere blandt nydanskerne med oprindelse i Pakistan (6). Under alle omstændigheder var accepten af et selvstændigt valg af ægtefælle, herunder en dansker, stigende inden for

Tætte familienetværk har stor betydning i mange etniske minoritetsfamilier. Man hjælper hinanden i hverdagen med forskellige gøremål, bor tæt på hinanden og besøger hinanden ofte. De tætte familienetværk findes især blandt de etniske minoritetsgrupper, som har en længere historie i Danmark, men kun i mindre grad for flygtninge (fx somaliere og srilankanere), hvor de enkelte familier til tider er de eneste, som bor i landet.

alle grupper i forhold til ti år før. Dette skyldes nok deres egne erfaringer med ægteskab men også en erkendelse af, at deres børn hører ”til” i Danmark, og er præget af de normer og traditioner, som gælder i dette samfund.

Socialforskningsinstituttets hidtidige undersøgelser af pardannelses- og familiemønstre blandt etniske minoriteter understreger, at der er tale om en institution i bevægelse; nøjagtigt som man ser det blandt danske familier (1). Selv om ”familien

Etniske minoritets familier præges og ændres af livet hér, både som udtryk for tilpasning, men også til tider som udtryk for socialt pres.

med åbne døre” prioriteres, synes der at være en bevægelse i gang mod den individualiserede kernefamilie, hvor den lukkede dør på godt og ondt påviser familiens ”lukkethed om sig selv.” Også socialt pres – fx forårsaget af en trængt økonomi, eller det at flygte til et andet land – har betydning for fa-

milierne struktur og eventuelle opløsning. Etniske familier præges således ikke alene af deres kulturelle bagage, men også af de muligheder, som de har i Danmark. Både udvikling og muligheder er væsentlige at belyse i den fremtidige forskningsindsats.

SFI undersøgelser

---

(1) Christensen, E. & Heide Ottosen, M. (2002)

Børn og familier. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om børn og familie. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 02:8.

(2) Jakobsen, V., et al. (2000)

Forbrug og økonomi hos etniske minoritetsfamilier i Danmark – en pilotundersøgelse. Arbejdsrapport. København: Socialforskningsinstituttet.

(3) Just Jeppesen, K. (1989)

Unge indvandrere. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:6.

(4) Just Jeppesen, K. & Nielsen, A. (1998)

Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 98:5.

(5) Just Jeppesen, K. & Nielsen, A. (2001)

Tosprogede småbørn i Danmark. Rapport nr. 4 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 01:6.

(6) Schmidt, G. & Jacobsen, V. (2000)

20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskere situation og erfaringer. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 00:11.

(7) Schmidt, G. (2002)

Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – Et integrationsperspektiv. København: Socialforskningsinstituttet (under udgivelse).

Andre referencer

---

(8) Bredal, A.

Arrangerede ekteskab og tvangsekteskab i Norden. Tema-Nord 1999: 604. København: Nordisk Ministerråd.

(9) Mørck, Y. (1998)

Bindestregsdanskere. Fortællinger om køn, generation og etnicitet. København: Forlaget Sociologi.

(10) Wadensjö, E. (2000)

Invandring, inkomstfordeling och löner. I *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet: Indvandreres møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Red. G. V. Mogensen & Poul Matthiessen. Rockwool Fondens Forskningsenhed. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Hjemløse indvandrere og flygtninge

Statistik fra institutioner for hjemløse viser, at andelen af beboere med indvandrer- og flygtningebaggrund er stigende. Det gælder specielt for København og andre større byer. En sammenligning af indskrivningerne på institutioner for hjemløse i Københavns Kommune i 1993 og 1999 viste en stigning på 14 pct. i andelen af personer med etnisk minoritetsbaggrund, så de nu udgør knapt en tredjedel (3).

Hjemløse mænd, der er flygtninge

Socialforskningsinstituttet er i gang med at undersøge, hvilke grupper af indvandrere og flygtninge, der kommer ud i hjemløshed. Undersøgelsen vil også belyse, hvilken forskel der er mellem hjemløse indvandrere/flygtninges problemer og øvrige hjemløses problemer(4). Undersøgelsen bygger på statistik og på interviews med personale og beboere på københavnske hjemløshedsinstitutioner.

Foreløbigt viser undersøgelsen, at hjemløse med etnisk minoritetsbaggrund i København er en meget heterogen gruppe. Således nævnes i alt 136 nationaliteter i statistikken fra år 2000. 80'ernes og 90'ernes store flygtningegrupper – personer fra Irak, Iran, eks-Jugoslavien og Somalia – udgør relativt set store kategorier blandt de hjemløse. Et meget stort flertal af de hjemløse indvandrere og flygtninge er mænd. Der findes et stort antal kvinder med etnisk minoritetsbaggrund på kvindekrisecentre og familieinstitutioner, men disse kvinder er voldsramte og ikke socialt udstødte og hjemløse i traditionel forstand.

Konsekvens af skilsmisse eller arbejdsløshed

Indvandrerne og flygtninges problemer ser ofte anderledes ud end de øvrige hjemløses. Alkohol- og narkotikaproblemer forekommer for eksempel sjældnere blandt etniske minoriteter end blandt øvrige hjemløse. Indvandrerne og flygtninges hjemløshed ser primært ud til at kunne forklares med en kombination af problemer med adgang til arbejdsmarkedet, akut bolignød i forbindelse med skilsmisse og/eller indflytning fra provinsen til København. En stor del af interviewpersonerne har aldrig haft et ordinært arbejde her i landet. Flere har en akademisk uddannelse fra hjemlandet (fx ingeniør, jurist), men kan ikke bruge den i Danmark. Over halvdelen af interviewpersonerne er flyttet til hovedstaden fra andre dele af Danmark, oftest i håb om at finde et arbejde.

For velfungerende til boligsociale kriterier

Vejen ud i hjemløshed har været meget kort for mange indvandrere/flygtninge. To tredjedele af de hjemløse mænd, som der er blevet interviewet, er blevet hjemløse som en *direkte* konsekvens af skilsmisse. Den typiske boligkarriere for interviewpersonerne er, at de har boet med hustru og børn et antal år i Danmark – næsten halvdelen af mændene har været gift med danske kvinder. I forbindelse med en skils-

misse har hustruen beholdt lejligheden. Manden er i første omgang flyttet ind hos slægtninge eller venner. Efter mange forsøg på at finde en bolig har han henvendt sig på socialforvaltningen, som ikke har kunnet hjælpe ham med andet end en plads på en hjemløshedsinstitution. Flere interviewpersoner fortæller, at de på socialforvaltningen har fået at vide, at man ikke kan hjælpe dem med at finde en bolig, da de ikke opfylder de såkaldte ”boligsociale kriterier”. Det vil sige, at mændene faktisk er for ”velfungerende” til at kunne få hjælp i kommunen. De har hverken psykiske problemer eller misbrugsproblemer, og de forventes derfor selv kunne finde en bolig.

Et stort problem for de fraskilte fædre i undersøgelsen er, at de har store vanskeligheder med at bevare kontakten til deres børn, så længe de bor på hjemløshedsinstitution. Børnene kan ikke besøge dem på hjemløshedsinstitutionerne, da disse ofte er socialt belastede miljøer. Mændene kan – i mange tilfælde på grund af konflikter med eks-hustruen – ikke besøge børnene i deres hjem.

Hjemløshed hos etniske minoriteter er primært knyttet til problemer med at få adgang til arbejdsmarkedet og boligmarkedet. De personer med etnisk minoritetsbaggrund, som er hjemløse og har ophold på hjemløseinstitutioner, har som regel ikke misbrugsproblemer og kan ikke betegnes som ”skæve eksistenser”.

Alkohol- og narkotikaproblemer forekommer sjældnere blandt etniske minoriteter end blandt øvrige hjemløse. Indvandrernes og flygtningenes hjemløshed ser primært ud til at kunne forklares med en kombination af problemer med adgang til arbejdsmarkedet, akut bolignød i forbindelse med skilsmisse og/eller indflytning fra provinsen til København.

SFI undersøgelser

Järvinen, M. (2002) (under udarbejdelse)
Hjemløse indvandrere/flygtninge med minoritetsbaggrund. København: Socialforskningsinstituttet

Andre referencer

1) By- og Boligministeriet & Socialministeriet, (2000)
Aftale om handleplan for hjemløse. København: By- og Boligministeriet & Socialministeriet

2) Den Sociale Ankestyrelse (2002)
Brugere af botilbud efter servicelovens § 94. Årsstatistik 2001. København: Den Sociale Ankestyrelse

3) Københavns Kommune, (2000)
Integrationsindsatsen på den sociale område – Status, diskussion og forslag til konkrete, tværgående initiativer. Københavns Kommune, Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen

Børn i pasning og skole

Etniske minoritetsbørn stifter igennem deres opvækst bekendtskab med en række tilbud om pasning udenfor hjemmet, akkurat som andre børn i det danske samfund. Spørgsmålet er, hvordan børnene og deres familier anvender disse tilbud, hvad deres forventninger og erfaringer er, og hvad det betyder for deres samfundsmæssige deltagelse. Socialforskningsinstituttets forskning tyder på, at etniske minoriteter i stor udstrækning gør brug af ordningerne, og gør det som en bevidst strategi for deres børns integration, fx for at øge deres muligheder for at klare sig godt i folkeskolen. Ser man på de tilbud, som etniske minoriteter møder i skolealderen, har modersmålsundervisningen indtil for nyligt spillet en stor rolle. Her kan der tales om et specifikt undervisningstilbud med sigte på etniske minoriteters integration; et tilbud, som Socialforskningsinstituttets forskning viser, at de etniske minoriteter har taget til sig og tror på betydningen af.

Flere små børn passes hjemme

Socialforskningsinstituttet har i samarbejde med Statens Institut for Folkesundhed gennemført en landsdækkende forløbsundersøgelse, som viser, at ca. 20 pct. af de etniske minoritetsbørn på 3-4 år udelukkende er blevet passet af deres forældre siden fødslen, mens tilsvarende kun gælder 3 pct. af majoritetsbefolkningens børn (1). Forskellen skyldes, at majoritetsbefolkningens børn gennemgående er yngre første gang, de passes uden for hjemmet. Den pasningsform uden for hjemmet, som flest tosprogede børn har oplevet siden fødslen, er børnehaven eller integreret institution, som ca. trefjerdedele har været i.

Det er bemærkelsesværdigt, at over halvdelen af de etniske minoritets børns mødre mener, at børn på 3-5 år helst skal passes uden for hjemmet ikke kun den halve dag, men hele dagen, mens ni ud af ti af majoritetsbefolkningens mødre foretrækker, at børn kun passes ude halvdelen af dagen.

Undersøgelsen viste også, at næsten en fjerdedel af de etniske minoritets børn stadig udelukkende passes af forældrene til daglig, mens det samme kun gælder få procent af øvrige børn. En hel del etniske minoritetsbørn på 3-4 år får således ikke samme mulighed for at møde og lege med majoritetsbefolkningens børn, som hvis de blev passet hos en dagplejemor eller i en børnehaven en del af dagen. Blandt de børn som passes uden for hjemmet, er pasningen stort set den samme for majoritetsbefolkningens og de etniske minoriteters børn. Som ventet passes børn i eneforsørgerfamilier oftest ude samt flest timer om ugen. I gennemsnit passes etniske minoritets børn i eneforsørgerfamilier 33 timer om ugen uden for hjemmet, for børn i kernefamilier er tallet 25 timer om ugen, og for børn i tregenerationsfamilier 21 timer om ugen.

Et andet vigtigt aspekt af dagpasningen handler om, hvor mange steder barnet har været passet siden fødslen, og dermed hvor mange miljøskift og skift af omsorgspersoner barnet har oplevet – skift som kan være belastende for et lille barn, idet det stiller store krav til barnets fleksibilitet og omstillingsevne. Etniske minoritetsbørn er blevet passet færre steder og har følgelig oplevet færre pasningsskift end majoritetsbefolkningens børn. Kun 3 pct. af de etniske minoritetsbørn har oplevet tre forskellige pasningsformer ud over forældres pasning, mens tilsvarende gælder 51 pct. af majoritetsbefolkningens børn. Denne forskel hænger især sammen med, at majoritetsbefolkningens børn bliver passet ude fra en tidligere alder end etniske minoritetsbørn. Hvis man kun ser på de børn, der er blevet passet af andre end forældre, reduceres forskellen mellem etniske minoritets og majoritetsbefolkningens børn, men den er der stadig. At etniske minoritetsbørn har været udsat for færre pasningsskift og dermed større stabilitet de første 3-4 år end majoritetsbefolkningens børn, må gavne deres tryghed.

Mødrene vil gerne have deres lidt større børn passet ude

Næsten alle etniske minoritetsbørns mødre (92 pct.) mener, at det er bedst, at børn under 1 år passes hjemme hele dagen. Når børnene er mellem 1 og 3 år, synes de fleste mødre (60 pct.) derimod, at det bedst, at de passes uden for hjemmet den halve eller hele dag, og når børnene er 3-5 år mener næsten alle mødre (93 pct.), at de helst skal passes uden for hjemmet til daglig. Det er bemærkelsesværdigt, at over halvdelen af de etniske minoritets børns mødre mener, at børn på 3-5 år helst skal uden for hjemmet ikke kun den halve dag, men hele dagen, mens ni ud af ti af majoritetsbefolkningens mødre foretrækker, at børn kun passes ude halvdelen af dagen. En forklaring på den forskel kan være, at mødre til de etniske minoritets børn er meget interesserede i, at deres børn skal lære dansk sprog og kunne klare sig i Danmark. Derfor foretrækker de, at deres barn er i et dansk miljø hele dagen. Dette forhold er også noget, som understreges af andre af Socialforskningsinstituttets undersøgelser. Således viste en undersøgelse af 30-35 årige med oprindelse i Tyrkiet, Pakistan og Eksjugoslavien, at det for næsten alle grupperes vedkommende var langt over halvdelen, som sendte deres barn i børneinstitution for at øge dets dansk kundskaber. Ca. ni ud af ti mente, at etniske minoritetsbørn klarede sig bedre i det danske samfund, hvis de fik lært at tale dansk, før de startede i skolen.

Respekt for modersmål og kulturel baggrund?

Forløbsundersøgelsen viser, at de fleste etniske minoritetsbørn er glade – og lige så glade som majoritetsbefolkningens børn – for den institution eller dagpleje, hvor de passes, ifølge mødrenes oplysninger. Desuden savner de etniske minoritetsbørn institutionen mere i weekender og ferier end majoritetsbefolkningens børn gør. Den

forskel kan bl.a. hænge sammen med, at de ofte ikke har så meget plads hjemme til at røre sig på.

Ca. hver fjerde mor med børn i dagpleje og hver tiende mor med børn i daginstitution oplyser, at barnet ikke må tale sit modersmål i dagpasningen. Yderligere hver tiende af mødrene ved ikke, om barnet må gøre dette. Dette er uheldigt, idet tidligere

undersøgelser viser, at det er centralt for barnets evne til at lære og for dets trivsel på et pasningssted, at det føler sig tryk i et miljø, hvor dets baggrund og modersmål respekteres.

Etniske minoritets børn er blevet passet færre steder og har følgelig oplevet færre pasningsskift end majoritetsbefolkningens børn. Kun 3 pct. af de etniske minoritetsbørn har oplevet tre forskellige pasningsformer ud over forældres pasning, mens tilsvarende gælder 51 pct. af majoritetsbefolkningens børn.

Desuden er en hel del mødre usikre på, om børnenes kulturelle baggrund respekteres i dagpasningerne. Et eksempel er, at 7 pct. af de mødre, der har særlige ønsker til barnets mad, er usikre på om dette ønske overholdes, og 2 pct. mener ikke det sker. Dette taler for, at dagplejemødre og ledere af

daginstitutioner drøfter disse spørgsmål med de etniske minoritets børns forældre, når de begynder på pasningsstedet. Det kan øge forældrenes tillid til, at personalet respekterer deres modersmål og religion, og på længere sigt kan det medvirke til, at flere etniske minoritets børn kommer i en dagpasning sammen med majoritetsbefolkningens børn, og dermed får lettere ved at lære det danske sprog.

Modersmålsundervisning i skolen

Selv om det statslige krav om modersmålsundervisning nu er ophævet, var det ved årtusindskiftet tydeligt, at denne undervisning havde høj prioritet blandt etniske minoriteter. En undersøgelse af 30-35 årige med oprindelse i Pakistan, Tyrkiet og Eksjugoslavien viste, at mellem hver fjerde og femte sendte deres barn til modersmålsundervisning. Over halvdelen mente, at dette undervisningstilbud skulle bevares (2). Mellem hver anden og hver tredje mente, at modersmålsundervisningen havde en gavnlig effekt på børnenes danskkundskaber og gjorde, at de klarede sig bedre i folkeskolen.

Den reelle effekt af modersmålsundervisningen er dog sværere at påvise. Der er ikke meget dansk forskning, som belyser relationen mellem sprogfærdigheder/sprogbrug og samfundsmæssig integration. Det gælder blandt andet betydningen af modersmålsundervisningen for de tosprogede børns danskkundskaber og præstationer i skolen. Danske undersøgelser, der bl.a. fokuserer på sammenhængen mellem modersmålsundervisning og danskkundskaber, kan generelt ikke påvise, at deltagelse

i modersmålsundervisning medfører, at elever med etnisk minoritetsbaggrund får bedre danskundskaber (4). Undersøgelsesresultaterne indikerer dog, at varigheden af modersmålsundervisningen kan spille en rolle for betydningen af undervisningen – tendensen er, at flere års modersmålsundervisning har en positiv effekt, mens deltagelse i en kortere periode ingen effekt viser. Endvidere nævnes det, at ikke kun varigheden, men også kvaliteten af modersmålsundervisningen er vigtig for effekten af undervisningen (3).

Flere internationale undersøgelser finder en positiv sammenhæng mellem modersmål og faglige færdigheder. En amerikansk undersøgelse af tosprogede elevers skolesucces konkluderer, at inddragelse af modersmålet i undervisningen har en positiv effekt, særligt når der ikke alene bliver undervist i modersmålet, men modersmålet også bliver brugt i andre fag som matematik og historie. Andre internationale undersøgelser tyder også på, at et veludviklet modersmål har positiv betydning for tosprogede elevers faglige udvikling (3).

Hvad ophævelsen af kravet om tilbud om modersmålsundervisning betyder, er det endnu svært at sige. Både de etniske minoriteters udsagn og internationale undersøgelser peger på, at det kan gøre det sværere for disse børn og unge at følge med i undervisningen, og dermed kan der opstå en kundskabsmæssig marginalisering, hvis deres forankring i modersmålet går tabt. Dybtgående viden om emnet, ikke mindst i en dansk sammenhæng, mangler dog, hvorfor det er svært at drage egentlige konklusioner.

SFI undersøgelser

1) Just Jeppesen, K. & Nielsen, A. (2001)

Tosprogede småbørn i Danmark. Rapport nr. 4 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Socialforskningsinstituttet 01:6. København: Socialforskningsinstituttet

2) Schmidt, G. & Jacobsen, V. (2000)

20 år i Danmark: En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer. Rapport 00:11. København: Socialforskningsinstituttet.

Andre referencer

3) Holmen, A. (2002)

Betydningen af sprog, tosprogethed og sprogligt børne kulturformer for integrationsprocessen. AMID working papers series, nr. 23. Aalborg: Aalborg Universitet.

(4) Nielsen, J. C. (2002)

Etniske minoritetsbørns skolepræstationer og danskundskaber. AMIDs working paper series, nr. 26. Aalborg: Aalborg Universitet.

Utilpasset ungdom

Utilpassede unge, der skaber utryghed og måske begår grupperelateret kriminalitet, opleves som et stigende problem mange steder i landet. Fra flere sider efterlyses forklaringer og løsningsmodeller. Der er især stor rådvildhed i forhold til at takle problemer med grupper af unge med anden etnisk baggrund hos såvel socialarbejdere som indenfor politiet og kriminalforsorgen. Selv om utilpasset ungdom også var en kilde til utryghed i 1970'erne og 80'erne, hvor der var tale om unge af dansk herkomst, bliver problemerne af denne art i stigende grad tematiseret som en *etnisk* konflikt. Denne optik understøttes på den ene side af, at unge med anden etnisk baggrund end dansk er overrepræsenteret i kriminalstatistikkerne (8) og i diverse socialpædagogiske foranstaltninger (1). På den anden side viser overrepræsentationen i statistikken sig at være langt mindre markant, hvis der bliver korrigeret for socioøkonomiske, indkomst- og aldersforhold (7). Det er dermed sandsynligt, at unge med minoritetsbaggrund ikke er væsentligt mere kriminelle end andre unge med samme sociale og økonomiske baggrund. Det taler for, at den sociale baggrund (fortsat) er udslagsgivende for, om unge deltager i uroskabende og kriminelle aktiviteter, uanset de unges etniske tilhørsforhold. De unges oplevelse af at være sat udenfor – stemplet, diskrimineret, ekskluderet – kan fremme deltagelse i aktiviteter på kant med loven og med gængse normer. Dette har nogle kaldt ”udenforskab” (10). I forhold til udenforskab er etniske minoritets unge i særlig grad udsatte.

Fordrejet mediefokus

Den offentlige debat om *gadebander* er et eksempel på, at en kategori af mennesker *bliver udnevnt til* at være en trussel mod den offentlige orden, hvorefter politik og tiltag sættes i værk *på grund af* den øgede mediefokus. De såkaldte gadebanderapporter, som Rigspolitiet udgav i 1998 og 1999, er blevet kritiseret for at benævne det, der tidligere blev opfattet som drengestreger, som gadebandekriminalitet, (5, 3), og hermed snarere producere problemer end dokumentere, at der reelt var tale om bander og kriminalitet (6, 3).

Efter en ophedet debat i medierne om ungdomskriminalitet blev der i 1997 vedtaget en række tiltag mod ungdomskriminalitet, som samlet gik under betegnelsen Voldspakken. En af udløberne af Voldspakken var en ny ordning, *Længerevarende behandling i sikrede pladser*, hvorefter unge mellem 15 og 18 år med eller uden en dom kan fastholdes i en sikret institution i to gange seks måneder. Evalueringen af ordningen søgte at afdække forventninger til ordningen hos institutioner og lokale myndigheder og undersøgte de anbringelser, som ordningen gav anledning til. Det mest bemærkelsesværdige var imidlertid, at der i løbet af ordningens første tre år kun blev anbragt 15 unge i længerevarende behandling (2). Det rejser spørgsmålet, om ordningen kan ses som en reaktion på mediernes udnævnelse af en bestemt gruppe

til at udgøre en voksende trussel mere end reelle problemer? I hvert fald blev en grundig afdækning af behovet og tilpasning af ordningen herefter vurderet til at være mindre vigtig end at handle hurtigt i den konkrete situation.

Stempling og eksklusion

Udover at give en fordrejet baggrund for udførelsen af politik kan udnævnelsen af nogle unge som særlige problematiske, (fx ved at betegne unges sociale netværk og grupperinger som bander), yderligere være med til at stemple og fastholde disse unge i en bestemt position. Stempling af nogle grupper og individer indeholder altid en fare for at cementere og forstærke problemer. Problemstillingen er særlig relevant, når der er tale om unge med etnisk minoritets baggrund. Disse unge er mere synlige og direkte til at udpege end andre unge. Samtidig er en del af disse unge og deres familier marginaliseret i forhold til vigtige samfundsmæssige rum som uddannelsesinstitutioner og arbejdspladser. (3)

Kriminalitet i grupper

Ligesom for andre unge, der føler sig uden for etablerede fællesskaber, kan grupper eller bander være tiltrækkende, fordi man kan finde solidaritet og spænding, opnå status ved at udvise en rigid og barsk form for opførsel, og få anerkendelse eller i hvert fald opmærksomhed fra omgivelserne. Sammenhængen mellem på den ene side stempeling og eksklusion og på den anden side unges handlinger og identitetsdannelse er langt fra undersøgt til bunds. Det står ikke klart, om stempeling og ekskludering er medvirkende årsager til, at forholdsvis flere unge med etnisk minoritetsbaggrund end unge fra majoritetsbefolkningen deltager i grupper, der begår kriminalitet, men flere undersøgelser fra andre lande tyder på dette (4, 9). Generelt for unge, der begår kriminalitet gælder, at de ofte meget tidligt i skoleforløbet er blevet udpeget som ballademagere. For unge med anden etnisk baggrund end dansk lægger der sig til denne individuelle stempeling, oplevelsen af at have sværere ved at få fx praktikpladser eller arbejde end andre jævnaldrende. Og som nævnt betyder mediernes fokus på problemer med etniske minoriteter i tilgift, at unge med anden etnisk baggrund hele tiden ser sig selv beskrevet som et problem.

De såkaldte gadebanderapporter, som Rigs- politiet udgav i 1998 og 1999, er blevet kritiseret for at benævne det, der tidligere blev opfattet som drengestreger, som gade- bandekriminalitet.

Undersøgelser af utilpassede unge

En række projekter om utilpassede unge, og unge der begår kriminalitet, er inden for de seneste år blevet placeret under Socialforskningsinstitutets programområde for etniske minoriteter. Det drejer sig om to evalueringer for Socialministeriet af dele af

Voldspakken fra 1997 (1, 2) og en undersøgelse af politiets arbejde med grupperelateret kriminalitet for Rigspolitiet (i samarbejde med PLS-Rambøll) (3). Disse undersøgelser berører mere eller mindre direkte problemstillingen om utilpassede/og eller kriminelle unge med anden etnisk baggrund end dansk. Alle undersøgelserne peger på behovet for at få mere viden om samspillet mellem sociale forhold, etnisk tilhørsforhold og vilkår som samfundsmæssig ekskludering og stigmatisering. Der er med andre ord behov for yderligere at undersøge betydningen af ”udenforskab”, og hvilke konsekvenser det har for minoritetsunge. Det kan udgøre et bidrag til en bredere undersøgelse af nye former for udelukkelse i det multikulturelle samfund.

SFI undersøgelser

1) Bonke, J. & Christiansen, C.C. (2001)

En forstærket indsats over for kriminalitetstruede børn og unge – en evaluering. Socialforskningsinstituttet 01:9. København: Socialforskningsinstituttet

2) Bonke, J. & Rasmussen, L.R. (2001)

Længerevarende behandling af børn og unge i sikrede pladser – en evaluering. Socialforskningsinstituttet 01:8. København: Socialforskningsinstituttet

3) PLS-Rambøll & Socialforskningsinstituttet, (2003)

Grupperelateret kriminalitet i Danmark. København: PLS-Rambøll og Socialforskningsinstituttet (under udgivelse).

Andre referencer

4) Andersson, M. (2000)

All Five Fingers are not the Same: Identity work among ethnic minority youth in an urban Norwegian context. Bergen: University of Bergen

5) Bay, J.(1999)

Endnu et kriminalpolitisk trylleord – gadebander. I: Kriminalistisk Årbog 1999. Københavns Universitet. København. Nyt fra Danmarks statistik 2002

6) Koch, I. (1999)

Vildledende og sjusket rapport om gadebander. Social kritik nr. 65-66. København; Selskabet til fremme af social debat

7) Kyvsgaard, Britta (2002)

Justitsministeriet – Kriminalitet og national oprindelse 2000. www.jm.dk

8) Nyt fra Danmarks statistik 2002

9) Tatum, B.L. (2000)

Crime, Violence and minority Youth. Ashgate. Aldershot.

10) Ålund, Alexandra (2001)

Förortens turister. I&M 2.

Kulturel identitet

Kulturel identitet er en dynamisk størrelse. Det handler om, hvilke sammenhænge man forbinder sig selv med, enten som noget, man erklærer åbent og bevidst, eller som nogle mere indirekte leveregler/overordnede normer, man følger i sin dagligdag. Kulturel identitet behøver ikke i sig selv have konsekvenser for ens individuelle handlekraft i det omgivende samfund. At man i forskellig grad og i forskellige sammenhænge definerer sig som pakistaner, tyrker, muslim, eller buddhist i Danmark behøver ikke at have nogen betydning for, hvordan man fx udfører sit arbejde. Etniske minoriteters kulturelle identitet er præget af stadig genopfindelse i en hverdagspraksis. Denne genopfindelse er et led i en forandringsproces, hvor man som minoritet (etnisk og religiøs) finder sig til rette i det nye land.

Kompleksitet i tilhørsforhold

At udvandre fra én region og bosætte sig i en anden medfører en række forandringer i tilværelsen, men det forhindrer ikke, at man fortsat identificerer sig med og føler loyalitet overfor det land, som man er udvandret fra. Når vi taler om kulturel identitet blandt etniske minoriteter, er det som oftest et sammensat fænomen. Når en person, som er født i Tyrkiet og migrerede til Danmark for mere end 30 år siden, fortsat kalder sig selv for tyrker, betyder det, at vedkommende stadigvæk ser sig forbundet med det land, som han eller hun er født i. På det punkt behøver et dansk statsborgerskab ikke gøre nogen forskel. Men tilknytningen til oprindelseslandet er ofte kombineret med andre identifikationer og loyaliteter, ikke mindst lokalsamfundet eller det land, man nu bor i, i dette tilfælde Danmark. Det samme gælder for børn af indvandrere – også de har individuelle bud på, hvor de hører til, og hvor meget de hører til forskellige steder. Unge mennesker, der er født i Danmark af forældre, som er udvandret fra fx Tyrkiet, erklærer sig ikke altid uden videre for danskere (8). De ser i stedet sig selv som danskere med forbehold. De hører hjemme i Danmark, men føler samtidigt, at de også har en andel i deres forældres fødeland og eventuelt i nogle af de værdier og normer, som er fremherskende dér. Andre unge født her i landet i indvandrerfamilier opfatter endda ganske enkelt sig selv som pakistanere, tyrkere, eller vietnamesere, mens atter andre først og fremmest ser sig selv som ”danskere”. Det er denne mere eller mindre sammensatte tilknytning til lande, regioner, religioner, normer og værdier, som kaldes for kulturel identitet.

Økonomi kan være et felt, som bidrager til at sammensætte ens kulturelle identitet, fx ved at man prioriterer at sætte penge til side til besøg i oprindelseslandet, eller deltager i ”opsparingsklubber”, hvor personer med samme etniske minoritetsbaggrund hjælper hinanden med at spare op til sådanne rejser.

De fleste fra de etniske minoritet lever livet anderledes i Danmark, end de formentlig ville gøre i det andet land, som de også identificerer sig med. Det fremgår fx af

en undersøgelse, at efterkommere hos indvandrede tyrkere, pakistanere og eks-jugoslavere er indstillede på, at børnene skal lære dansk, før de kommer i skole (fx ved at børnene går i daginstitution), og at det er et betydningsfuldt mål at tage en uddannelse. Dvs. at den kulturelle identitet er en dynamisk størrelse, der kan rumme en række elementer samtidigt. Det afspejler sig fx i den måde sprogene omgås på. Hvor ca. 2/3 af etniske minoriteter med oprindelse i eks-Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan taler oprindelseslandets sprog med deres forældre, taler mellem 10-40 pct. dette sprog med deres søskende og ca. 5-10 pct. taler det med deres børn. Hvor få talte dansk med deres forældre, talte langt flere dansk med deres børn. Dvs., at de unge indenfor de tre nationaliteter skifter fra én sprogkode til en anden, alt efter sammenhængen (4). Der er med andre ord ikke nødvendigvis sammenhæng mellem den identifikation man foretager, og den måde man lever sit liv på.

Kulturel identitet i hverdagens aktiviteter

Ønsket om at opretholde en kulturel identitet kan betyde, at man prøver at opretholde tilknytningen til oprindelseslandet. Man forsøger ikke kun at indrette sin hverdag ifølge de normer, som er gældende dér, man interesserer sig også fortsat for begivenheder og fx musik- eller litteraturprodukter fra dette oprindelige

hjemland og at holde kontakter til slægtninge og venner i hjemlandet ved lige, hvilket afspejles i flere af Socialforskningsinstituttets undersøgelser (fx 1, 3, 4, 5).

Kulturel identitet behøver ikke i sig selv have konsekvenser for ens individuelle handlekraft i det omgivende samfund. At man i forskellig grad og i forskellige sammenhænge definerer sig som pakistaner, tyrker, muslim, eller buddhist i Danmark behøver ikke at have nogen betydning for, hvordan man fx udfører sit arbejde.

Idealer for, hvordan de to køn opfører sig i forhold til hinanden kan i varierende grad være præget af de normer, som man finder i indvandrernes hjemlande. For personer med etnisk minoritetsbaggrund kan det være vigtigt, at den kulturelle identifikation kommer til udtryk på konkrete felter af hverdags-

livet, fx i hvor man færdes som kvinde, og hvor man færdes som mand, såvel som i arbejdsdelingen i hjemmet mellem de to køn. Når man inddrager hjemlandets kulturelle normer i den måde, man indretter sig på i sin hverdag og sin familie på, øges muligheden for at fastholde og udbygge kontakten til andre familier med den samme etniske baggrund. Når man køber ind og forbruger, prioriterer man fx efter en norm om, at det er meget vigtigt at kunne servere et godt måltid mad for de gæster, man får, i overensstemmelse med den norm, som gælder i dén kulturelle sammenhæng (3). Disse relationer kan være meget vigtige og fx give mulighed for, at man låner penge af familiemedlemmer i stedet for at gå i banken og blive ”en dårlig kunde” (3). Økonomi kan i det hele taget være et felt, som bidrager til at sammen-

sætte ens kulturelle identitet, fx ved at man prioriterer at sætte penge til side til besøg i oprindelseslandet, eller deltager i ”opsparingsklubber”, hvor personer med samme etniske minoritetsbaggrund hjælper hinanden med at spare op til sådanne rejser (1, 3, 5). Familien og de værdier og normer, som den lever efter har stor betydning, også for de personer af etnisk minoritetsbaggrund, som har haft deres opvækst her i landet eller er født her af forældre, som er udvandret eller flygtet (4, 8).

Den kulturelle identitet skabes til stadighed

At nogle etniske minoriteter fortsat identificerer sig stærkt med de kulturelle sammenhænge, som oprindelseslandet repræsenterer, kan give den opfattelse, at kulturel identitet er ”træg”, og dermed kun forandrer sig langsomt. Men kulturel identitet er ikke træg ”af sig selv”. Den fortsatte støtte til hjemlandets normer og værdier kan også være et udtryk for marginalisering. Det vil sige, at man ikke oplever, at man kan deltage i samme grad i samfundet, som andre af dets medlemmer. En del af dagliglivets aktiviteter kan bidrage til, at normer og værdier fra hjemlandet holdes i hævd, hvad enten det drejer sig om, hvordan familien udfører sine opgaver, eller hvilke foreninger og netværk, som familiemedlemmerne vælger at deltage i (5). På den anden side er det vigtigt at påpege, at kultur, selv hvis den opfattes som træg, ændrer sig i forhold til den sammenhæng, som den udleveres i. At være pakistaner i Danmark er ikke det samme som at være pakistaner i Pakistan. Ligeledes sker der – på trods af ønsket om at holde fast i dem – ændringer i den måde, som normer og værdier opfattes og praktiseres på, herunder også de religiøse.

Blandt 30-35 årige kvinder fra Pakistan var der 86 pct., for hvem religionen betød meget i deres hverdag. Blandt kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien var der kun 17 pct., for hvem religionen betød meget.

Religiøs identitet behøver ikke stå i modsætning til integrationsprocesser

Et oplagt eksempel på at etniske minoriteter holder fast i hjemlandets kulturelle sammenhæng, men bearbejder den til de forhåndenværende omgivelser er, når man bibeholder den religion, som man selv, ens forældre eller ens bedsteforældre bekendte sig til, da de bosatte sig i Danmark. Dette kan belyses igennem den praksis af islam, som man ser i Danmark i dag. En islamisk praksis betyder generelt, at visse basale leveregler skal overholdes. Det anses fx for moralsk forkert at drikke alkohol, ryge cigaretter eller spise svinekød, (for at nævne nogle velkendte regler). Den kulturelle identitet i form af tilknytning til islam har altså konsekvenser for, hvilke mere overordnede normer og værdier en enkeltperson eller en familie kan tilslutte sig, og dermed, hvilke samfundsmæssige sammenhænge de kan indgå i.

Det antages, at der bor i alt ca. 120.000-170.000 muslimer i Danmark, og efter kristendommen er islam i dag den religion, som har den største tilslutning (8). Det betyder, at størstedelen af de personer, der er en del af en etnisk minoritet i Danmark, bekender sig til islam. Hvad angår indvandrere og flygtninges børn, er det tydeligt, at religionen spiller en stor rolle indenfor visse grupper. En undersøgelse udført af Socialforskningsinstituttet viser, at blandt 30-35 årige kvinder fra Pakistan var der

Ønsket om at opretholde en kulturel identitet kan betyde, at man prøver at opretholde tilknytningen til oprindelseslandet. Man forsøger ikke kun at indrette sin hverdag ifølge de normer, som er gældende dér, man interesserer sig også fortsat for begivenheder og fx musik- eller litteraturprodukter fra dette oprindelige hjemland og at holde kontakter til slægtninge og venner i hjemlandet ved lige.

86 pct., for hvem religionen betød meget i deres hverdag. Blandt kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien var der kun 17 pct., for hvem religionen betød meget. Undersøgelsen viste som sådan, at der var en vis polarisering imellem dem, for hvem religionen betød meget, og dem, for hvem religionen intet betød, i forhold til ti år tidligere. Tallene peger ikke mindst på, at kulturel identitet indeholder en aktiv stillingtagen til, på hvilke normer og værdier, man vil bygge sit liv – fx, når det gælder etableringen af ens familie. At forholdsvist mange personer med etnisk minoritetsbaggrund i Danmark stadigvæk vælger at gifte sig med en person fra oprindel-

seslandet understreger også dette, (se afsnittet om familie- og pardannelsesmønstre). Det er lettest at opnå enighed omkring normer og værdier med en person, som har samme kulturelle baggrund som en selv.

I nogle tilfælde bekender efterkommerne sig mere intenst til islam, end deres forældre gør det. Igennem deres aktiviteter bidrager disse unge til, at muslimer i Danmark forstærker deres kulturelle identitet i islam, og til, at muslimer bliver i stand til at føle sig hjemme i en dansk sammenhæng. Det sker i kraft af den religiøse aktivisme som en del unge muslimer udfolder (2, 6). En væsentlig del af den aktivisme finder sted i form af undervisning af andre muslimer i islam og dens korrekte udøvelse. Det er i dag ikke længere givet for muslimer i indvandrernes hjemlande, fx Marokko eller Pakistan, hvordan religionen skal udøves, og det er heller ikke givet for muslimer, hvordan man skal leve som muslim i Europa. For muslimer, som har oprindelse i lande, hvor muslimer udgør majoriteten, kan det være nødvendigt at afklare, hvordan de kan udøve islam i en situation, hvor muslimer udgør et mindretal. De spørgsmål, der stilles til religionen, også i deres oprindelige hjemlande, får denne drejning hos muslimer med anden etnisk baggrund i Danmark (2). Den undervisning i religionens praktiske udøvelse som bl.a. de unge muslimer foretager, går ud på at afklare netop disse spørgsmål hos andre muslimer, som måske ikke selv er i stand til at læse Koranen og dermed selv finde svarene. At man igennem sin tro forholder

sig til det omgivende samfund, betyder bl.a., at nogle unge muslimer vælger aktivt at deltage i samfundets processer. Det kan fx være igennem deltagelse i politiske partier, igennem foredragsvirksomhed, eller ved at fortælle om islam i medierne (6). Selv om religiøs identitet således trækker på kulturelle sammenhænge uden for Danmarks grænser, kan den religiøse identitet sagtens virke gavnlig på individets/gruppens samfundsdeltagelse. En ”anden” kulturel identitet er i sig selv ikke hæmmende for etniske minoriteters integration i det danske samfund.

SFI undersøgelser

---

1) Christiansen, C.C. (2001)

TV-nyheder fra hjemlandet – integration eller ghettorisering? Arbejdsrapport 3:2001. København: Socialforskningsinstituttet.

2) Christiansen, C.C. (2001)

Kvindens islamiske aktivisme i et transnationalt perspektiv. *Dansk Sociologi* nr. 4/ 12, 2001: 7-22

3) Jakobsen, V., et. al (2000)

Forbrug og økonomi hos etniske minoritetsfamilier i Danmark – en pilotundersøgelse. Arbejdsrapport. København: Socialforskningsinstituttet.

4) Schmidt, G. & Jacobsen, V. (2000)

20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer. Rapport 00:11.

5) Schmidt, G. (2002)

Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere - Et integrationsperspektiv. København: Socialforskningsinstituttet (under udgivelse).

6) Schmidt, G. (2002)

Muslimske ungdomsforeninger i Danmark i At være Muslim i Danmark. Red. Inge Liengaard og Lise Paulsen Galal. København: Forlaget Anis.

Andre referencer

---

7) Johansen, K.L. (2002)

Muslimske stemmer: Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark. København: Forlaget Sociologi.

8) Mørck, Y. (1998)

Bindstregsdanskere. Fortællinger om køn, generation og etnicitet. København: Forlaget Sociologi.

Etniske minoritetsfamiliers forbrug

Den økonomiske situation for etniske minoritetsfamilier varierer, men den er generelt ringere end hos resten af befolkningen. De lavere indkomster indebærer større utilfredshed med økonomien og oplevelser af afsavn. Mennesker i Danmark, som har oprindelse i ikke-vestlige lande har generelt set en lavere indkomst end mennesker, som har oprindelse i andre vestlige lande. Der er en markant forskel i den gennemsnitlige disponible indkomst mellem indvandrere fra ikke-vestlige lande og resten af befolkningen (10). De, der har oprindelse i Somalia, Libanon og Irak har de laveste gennemsnitsindkomster, og alle tre lande er flygtningernationaliteter, hvorfra der indtil for nylig fortsat kom flygtninge til Danmark (4). Et somalisk husstandsmedlem har således 53 pct. til rådighed af, hvad et husstandsmedlem i befolkningen som helhed har. Forholdene er bedre for fx både tyrkere og pakistanere, men for ingen af disse gruppers vedkommende er der tale om et indkomstniveau på linie med befolkningen som helhed (5). Det at sætte forbrug ind i et integrationsperspektiv vil indebære, at etniske minoriteter skulle have de samme muligheder som resten af befolkningen for at forbruge. Det kan allerede udelukkes, fordi de har et dårligere udgangspunkt for at handle på det almindelige, pengebaserede forbrugsmarked, i og med pengemidlerne er færre. Hvordan prioriterer disse familier da deres forbrug? Og hvilke midler benytter disse familier for at strække pengene?

Forbrug er kommunikation

Forbrug sammensættes ikke tilfældigt, og er ikke udtryk for et "frit" valg. En vigtig begrænsning er selvfølgelig økonomien, men økonomien i sig selv er ikke altid alene dominerende for, hvor stort et forbrug, man faktisk har (3). Forbrug kan siges at udgøre et kommunikationssystem (8), der afspejler både prioriteringer og muligheder, bl.a. i forhold til samfundsmæssig integration. En person eller en familie kan mere eller mindre bevidst forbruge på måder, som signalerer hvem man er, det være sig i den måde man går klædt på, den måde som man indretter sin bolig på, og de forbrugsgoder, som man giver til sine børn. De fritidsaktiviteter, som man deltager i eller længere ferieophold i det land, som man kommer fra er med til at indikere, hvilken social position man har (3, 5).

Hvor de etniske minoriteter særligt bruger internettet til at søge efter nyheder, bruges det i befolkningen som helhed primært til at sende og modtage e-mails.

Men som nævnt udtrykker manglende forbrug eller særlige forbrugsmønstre også de økonomiske muligheder og begrænsninger, som en familie faktisk har. Hvis en familie har en begrænset indkomst kan det betyde, at dens medlemmer må fravælge ting, som de fleste andre har, hvilket kan forstærke marginalisering, (fx manglende deltagelse i fritidsaktiviteter baseret på manglende økonomiske muligheder o.a.) (5).

Etniske minoritetsfamilier trækker på den uformelle økonomi

De økonomisk svageste familier har som regel ingen kontakt til erhvervsliv og arbejdsmarked, og det giver ringere muligheder for at få uformelt, ”sort” arbejde. De benytter sig imidlertid af andre sider af den uformelle økonomi, fx gensidige tjenester til reparationer, børnepasning m.m. og hjemmeproduktion, fx hjemmesyet tøj, hjemmebagt brød. Dette betyder, at den enkelte familie trods alt kan holde udgifterne nede (4). Selve husholdningens administration af økonomien er således vigtig i familier, hvor der er arbejdsløse, fordi det er den eneste måde, de kan påvirke deres egen økonomi på. Det viser en undersøgelse af tyrkiske familier i Gjellerupparken (7). Det er også udbredt at låne penge af venner og familie i stedet for at låne dem i banken. Alternativt benyttes kreditter på det øvrige kreditmarked, dvs. i form af lån med korte frister og store renter. Nogle familier ser sig nødsagede til at vælge denne løsning for fx at købe en bil, og det er vel at mærke en meget dyr løsning (4).

Etniske minoritetsgrupper i Danmark (paki-stanske, somaliske og tyrkiske statsborgere) bruger færre penge på fritidsinteresser end befolkningen generelt. Dette område har altså ikke samme prioritering som fx påklædning og andet personligt forbrug. Ikke mindst i et integrationsperspektiv er dette vigtigt, fordi det kan tyde på et fravalg af deltagelse i sport og lignende aktiviteter.

Flere bor i lejebolig

Boligkvarteret i form af kontakt til andre familier kan have stor betydning for etniske minoriteters økonomiske muligheder. Etniske minoritetsfamilier bor i højere grad end den øvrige befolkning i lejeboliger, og de har mindre plads i deres boliger end resten af befolkningen. Det er derfor ikke overraskende, at familier med etnisk minoritetsbaggrund ofte er utilfredse med boligens størrelse. På den anden side kan flere generationer i den samme lejlighed også være en økonomisk strategi, fordi familien på den måde sparer husleje (4). Etniske minoriteter fra mindre udviklede lande bor især i det almene boligbyggeri. Knap 70 pct. af disse husstande mod kun 20 pct. af alle husstande bor i alment boligbyggeri. Indkomstens betydning for boligtypen kan være med til at forklare, at ikke-vestlige etniske minoriteter i højere grad bor til leje, idet de er overrepræsenteret i lavindkomstgruppen (4, 5).

Forbrug angår relationer til andre

Ringere økonomiske forudsætninger kan få folk til at forbruge anderledes, eller til ikke at forbruge, og det påvirker etniske minoriteters muligheder for at deltage i lokalsamfund og fritidsinteresser. Derved kommer de til at opføre sig anderledes end hovedparten af majoritetsbefolkningen – ikke som et udslag af kulturel baggrund, men fordi de har færre midler at forbruge for (5).

Ifølge en nylig undersøgelse af somaliske, tyrkiske og pakistanske familiers forbrug, som SFI har udført, ser det ud som om, etniske minoriteters *personlige* forbrug på mange områder ligner befolkningens som helhed. Der er ikke stor forskel på, hvad man bruger på sko og tøj; kun somaliske mænd synes at have et særligt højt forbrug

Forbrug kan siges at udgøre et kommunikationssystem, der afspejler både prioriteringer og muligheder, bl.a. i forhold til samfundsmæssig integration. En person eller en familie kan mere eller mindre bevidst forbruge på måder, som signalerer hvem man er, det være sig i den måde man går klædt på, den måde som man indretter sin bolig på, og de forbrugsgoder, som man giver til sine børn.

inden for dette område. Både pakistanere og tyrkere bruger beløb på andet personligt forbrug, fx cigaretter, biografter og ugeblade, som ligner, hvad befolkningen som helhed bruger. Derimod bruger somalierne ca. halvt så meget på dette område som de andre grupper, hvilket kan siges at understrege deres økonomisk svage situation (5).

Den samme undersøgelse viser, at etniske minoritetsgrupper i Danmark (pakistanske, somaliske og tyrkiske statsborgere) bruger færre penge på fritidsinteresser end befolkningen generelt. Dette område har altså ikke samme prioritering som fx påklæd-

ning og andet personligt forbrug. Ikke mindst i et integrationsperspektiv er dette vigtigt, fordi det kan tyde på et fravalg af deltagelse i sport og lignende aktiviteter. På den anden side deltager etniske minoriteter faktisk i fritidsaktiviteter, mændene noget mere end kvinderne. Der kan således være tale om, at etniske minoriteter deltager i klubber og aktiviteter (fx etniske klubber), hvor udgiftsniveauet er lavt, hvorimod befolkningen generelt deltager i klubber og aktiviteter (fx sportsklubber), hvor udgiftsniveauet er højt (5).

Når personer med etnisk minoritetsbaggrund bruger et beløb, der svarer til befolkningen som helhed på personligt forbrug, kunne det tyde på, at deres økonomiske muligheder var gode (1). Men dette forbrugsmønster skal ikke alene ses som udtryk for, hvad man reelt har råd til, men hvad man *prioriterer* eller føler, at man bliver *nødt* til at have råd til. Hvis det virker socialt inkluderende, at man klæder sig på en bestemt måde, kan prioriteringen af beklædning stige blandt marginaliserede grupper. Forbruget kan dermed være en måde at forsøge at ligne de toneangivende i majoritetsbefolkningen sig på. Det betyder så til gengæld, at andre ting nedprioriteres eller vælges fra (5). På samme måde prioriteres børns forbrug. Etniske minoritetskvinder giver udtryk for, at det er i orden, at børnenes tøj og sko til tider koster mere end både moderens og faderens, som de køber billigt i supermarkeder (4). Tilsvarende er mad for nogle familier et meget vigtigt forbrugsgode, og noget af det sidste, der bliver sparet på, fordi det har høj prioritet at kunne servere et ordentligt måltid mad for gæster, også selv om de er dukket op med kort varsel (4).

En del prioriterer relationer til hjemlandet

Vedligeholdelse af relationer til hjemlandet er vigtig for mange etniske minoritetsfamilier og optager meget af familiernes økonomi. Nogle familier, selv blandt dem, der fremstår som de relativt fattigste, sender regelmæssigt penge til dele af familien, som er blevet tilbage i hjemlandet, og bidrager dermed til forsørgelse af familiemedlemmer udenfor husholdet. Ser man på det rådighedsbeløb, som de etniske minoriteter har hver måned efter skat og afgifter, kan den andel, som sendes til oprindelseslandet dog være ganske betydelig (5), og det kan være forbundet med skam ikke at have råd til at sende penge til familiemedlemmer, som har behov (4).

Nogle familier, selv blandt dem, der fremstår som de relativt fattigste, sender regelmæssigt penge til dele af familien, som er blevet tilbage i hjemlandet, og bidrager dermed til forsørgelse af familiemedlemmer udenfor husholdet.

Ferierejser til hjemlandet har stor prioritet, og betyder store udgifter. Nogle låner til disse ferierejser, hvis pengene ikke rækker til rejsen og til de gaver, som de evt. føler sig forpligtede til at medbringe (4). Nogle rejser hvert år, andre hvert andet, og nogle rejser sjældnere end det. Rejserne varer ofte i 5-8 uger. Disse rejseaktiviteter er en investering i at fastholde forbindelsen til hjemlandets kultur og introducere den til børnene. Ved at forældre og børn investerer tid og penge i en rejse til oprindelseslandet, viser de deres tilknytning til og loyalitet overfor det. De gaver, som medbringes til familie og bekendte i oprindelseslandet er en del af denne investering (5).

Under ferien i hjemlandet er der visse varer, som er vigtige at købe med hjem: Tæpper, gardiner, smykker og tøj hører til disse varer for interviewede kvinder med arabisk og tyrkisk baggrund. Tyrkiske og somaliske kvinder kan have det problem, at de ikke kan købe det tøj, som de ønsker her i Danmark. Skal man ikke selv til hjemlandet, kan man bede andre om at købe det med hjem. Det er ikke nødvendigvis et forsøg på at spare penge, når varer som disse bliver købt i udlandet. Det drejer sig også om at lægge en bestemt linie ind i sit forbrug, og det signalerer en bestemt smag og dermed tilhørsforhold til en bestemt gruppe (4, 5).

Når personer med etnisk minoritetsbaggrund bruger et beløb, der svarer til befolkningen som helhed på personligt forbrug, kunne det tyde på, at deres økonomiske muligheder var gode. Men dette forbrugsmønster skal ikke alene ses som udtryk for, hvad man reelt har råd til, men hvad man prioriterer eller føler, at man bliver nødt til at have råd til.

Forbruget på relationen til oprindelseslandet viser sig også inden for andre områder, fx kommunikation.

Forbruget af elektroniske medier adskiller sig fra den øvrige befolknings

Etniske minoriteter har ofte en stærk – og forståelig – interesse for, hvad der foregår i deres oprindelige hjemland, og de ser derfor flere tv-programmer via satellit og kabel-tv. Det skyldes til dels, at det er den eneste måde, hvorpå nogle grupper kan se TV på et sprog, som de forstår (6, 2). TV er hyppigere hovedkilden til nyheder, og der er desuden en tendens til, at etniske minoritetsgrupper er storforbrugere af nyheder i det hele taget. Dette store forbrug er kombineret med en vis troløshed overfor de enkelte udbydere af nyheder og en tendens til at zappe mellem mange forskellige kanaler. Det skal ses i lyset af, at en del familier finder det svært at finde en nyhedskilde, der er tilpasset deres særlige behov (6, 2).

De, der har oprindelse i Somalia, Libanon og Irak har de laveste gennemsnitsindkomster. Et somalisk husstandsmedlem har således 53 pct. til rådighed af, hvad et husstandsmedlem i befolkningen som helhed har.

Som nævnt er der generelt stor interesse for nyheder. De tre etniske minoritetsgrupper: tyrkere, pakistane og eks-jugoslavere, bruger særligt internettet til at læse nyheder. Ca. 20-25 pct. af pakistannerne

og tyrkerne bruger det til at læse nyheder fra Danmark, og mellem 65-100 pct. af svarpersonerne i alle tre etniske minoritetsgrupper bruger tid på at læse nyheder fra oprindelseslandet. Sammenligner vi dette forbrug af internet med forbruget i befolkningen som sådan, er den væsentligste forskel, at hvor de etniske minoriteter særligt bruger mediet til at søge efter nyheder, bruges det i befolkningen som helhed primært til at sende og modtage e-mails (5).

Særlige problemer i forbindelse med forbrug

Udover problemer med at få pengene til at strække, problemer med at boligen er for lille og problemer med at låne penge i banken, kan mennesker med etnisk minoritetsbaggrund også have problemer i forbindelse med indkøb af specifikke tjenester eller varer. De mangler ofte viden om, hvad der er ens rettigheder. Må tandlægen fx tage sig betalt med 500 kr., når man ikke er mødt op til den aftalte tid? Hvad gør man, når kommunen udbetaler kontanthjælpen 14 dage for sent, må de godt det? Skal flyselskabet ikke erstatte en bortkommet kuffert? Spørgsmål som disse tyder på, at viden om forbrug og rettigheder ikke er tilgængelig i tilstrækkeligt omfang (4).

Forbrug er en dobbelttydig strategi

Forbrug ser ud til at være dobbelttydig som integrationsstrategi for etniske minoriteter. Forbrug er på én gang en strategi for at opnå sociale kontakter og en forudsætning for at høre til i bestemte sammenhænge. Men forbrug fremstår også som et aktivitetsfelt, hvor etniske minoriteter har begrænsede muligheder for at forbruge

på linie med resten af befolkningen. Spørgsmålet om, hvilke strategier, der i denne situation bringes i anvendelse for at optimere forbruget, og hvor vidt disse strategier fører til en forøgelse og forstærkning af etniske minoriteters sociale netværk og integration i bred forstand, er indtil videre ikke undersøgt tilfredsstillende. På SFI er en større undersøgelse af forbrug og udsathed netop sat i gang. Det er et nordisk samarbejdsprojekt, som skal finde frem til forbrugsstrategier for bl.a. udsatte etniske minoritetsfamilier, bosat i et dansk alment boligbyggeri.

SFI undersøgelser

---

1) Bonke, J. (1997)

Hans ægteskab/hendes ægteskab – økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice. Socialforskningsinstituttet 97:15. København: Socialforskningsinstituttet

2) Christiansen, C.C. (2001)

Tv-nyheder fra hjemlandet – integration eller ghettoisering? Mediekultur nr. 32

3) Christiansen, C.C. (2002)

Udsatte børnefamilier – hvem er de? Forbruget som indikation. (Arbejdsrapport til projektet: Forbrug og Udsathed i de nordiske velfærdssamfund)

4) Jakobsen, V., Thomsen, S.A. & Christiansen, C.C. (2000)

Forbrug og økonomi hos etniske minoritetsfamilier i Danmark – en pilotundersøgelse. Arbejdsrapport København: Socialforskningsinstituttet.

5) Schmidt, G. (2002)

Tidsanvendelse blandt pakistansere, tyrkere og somaliere - Et integrationsperspektiv. København: Socialforskningsinstituttet (under udgivelse).

6) Sell, L. og Christiansen, C.C. (2001)

Godt stof eller medborger? Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport København: Socialforskningsinstituttet.

Andre referencer

---

7) Diken, B. (1998)

Strangers, Ambivalence and Social Theory. Ashgate, Aldershot.

8) Douglas, M. & Isherwood, B. (1979)

The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption. New York: W.W. Norton

Perspektivering

Mange veje til integration

Etniske minoriteters integration sker gennem mange forskellige processer. En del af disse beror på etniske minoriteters egne initiativer, handlinger og strategier, og en del på den førte politik – integrations-, arbejdsmarkeds- bolig- og socialpolitik. De politiske tiltag stiller nye krav og giver nye muligheder for, hvordan de etniske minoriteter vælger at leve deres hverdag i Danmark.

Det er kun en del af de integrationsprocesser, der finder sted, som er omfattet af den aktuelle integrationspolitik. Samtidig er det slet ikke sikkert, at integrationspolitikker faktisk fører til integration. Vi vil her afslutte med at samle op på såvel de overordnede som mere specifikke temaer, der allerede er undersøgt. Men vi vil også pege på områder, der behøver nærmere undersøgelse, hvis man skal kvalificere diskussionen om, hvad integration er, og hvordan integration fremmes.

Sociale fællesskaber og tilgængelighed

En forudsætning for integration er, at der er et vist mål af både social sammenhængskraft og åbenhed i de fællesskaber, hvor integrationen skal finde sted.

Integration er fx at opnå et tilhørsforhold til sit nye land gennem deltagelse, rettigheder og pligter – sammenfattet i begrebet medborgerskab. Derfor er det vigtigt, at undersøge det danske samfunds sociale sammenhængskraft og den måde de sociale fællesskaber i dagens Danmark forandrer sig på – hvor tilgængelige er fx de forskellige sociale sammenhænge, hvor etniske minoriteter forventes at integrere sig, såsom folkeskolen og arbejdsmarkedet? (1). Der er en tendens til, at de etniske minoriteters kultur og normer ofte på forhånd udpeges som forklaring på konflikter og gnidninger, hvad enten det gælder problemer i folkeskolen, i de almene boligområder eller i ungdomskulturen. Imidlertid er det værd at undersøge, hvornår årsagerne til manglende integration bunder i kultur og etnisk tilhør, og hvornår det bunder i sociale forhold.

En del af den danske integrationspolitik bygger på en antagelse om, at integration sker gennem størst mulig spredning af de grupper, som man ønsker at integrere. Det er muligt, at nogle mennesker med etnisk minoritetsbaggrund nemmest får et udbygget socialt netværk, et arbejde eller gode danskundskaber ved at bo i en del af landet, hvor der bor meget få med den samme baggrund. Det er på den anden side også klart, at det langt fra gælder for alle.

Sociale barrierer og etnisk minoritetsstatus

Socialforskningsinstituttets undersøgelser bekræfter, at manglende integration af etniske minoriteter oftere skyldes sociale forhold end kulturelle. Men sociale problemer kan hænge snævert sammen med diskrimination og stemping. Utilpassede unge, som eventuelt bliver indblandet i kriminalitet, er et problem, som er blevet

forbundet med etnisk minoritetsstatus, men her er der næppe tale om, at det i særlig grad er den kulturelle baggrund, der slår igennem. Tilsvarende er hjemløshed et problem, der ser ud til at ramme etniske minoriteter på en anden måde end resten af befolkningen. De hjemløse fra de etniske minoriteter kommer ”i klemme” i forhold til at få hjælp fra det offentlige, fordi de ikke er ”dårlige nok”, da de ofte ikke er ude i misbrug eller har psykiske problemer som mange af de øvrige hjemløse.

Integration gennem fællesskaber og netværk er også et overordnet felt, hvor der er behov for flere undersøgelser. Det er et interessant område, fordi det viser sig, at integration helt uventet kan finde sted, fx via politisk eller religiøs aktivisme og vedligeholdelse af kontakter til hjemlandet.

hold til at få hjælp fra det offentlige, fordi de ikke er ”dårlige nok”, da de ofte ikke er ude i misbrug eller har psykiske problemer som mange af de øvrige hjemløse.

Kulturel identitet er en dynamisk størrelse. Meget tyder på, at særegne kulturelle træk i nogle tilfælde kan fungere som produktive elementer i integrationsprocessen. Dette bør undersøges nærmere. Der skal samtidig fokuseres på barrierer for integration,

fx i form af arbejdsgangen hos forvaltning og myndigheder, diskrimination på arbejdspladser og uddannelsesinstitutioner, og vanskelig økonomi på grund af lav indkomst eller overførselsindkomst.

Netværk, fællesskaber og integration

Integration gennem fællesskaber og netværk er også et overordnet felt, hvor der er behov for flere undersøgelser. Det er et interessant område, fordi det viser sig, at integration helt uventet kan finde sted, fx via politisk eller religiøs aktivisme og vedligeholdelse af kontakter til hjemlandet (3).

Socialforskningsinstituttets undersøgelser bekræfter, at manglende integration af etniske minoriteter oftere skyldes sociale forhold end kulturelle. Men sociale problemer kan hænge snævert sammen med diskrimination og stemping.

En del af den danske integrationspolitik bygger på en antagelse om, at integration sker gennem størst mulig spredning af de grupper, som man ønsker at integrere. Det er muligt, at nogle mennesker med etnisk minoritetsbaggrund nemmest får et udbygget socialt netværk, et arbejde eller gode dansk-kundskaber ved at bo i en del af landet, hvor der bor meget få med den samme baggrund. Det er på den

anden side også klart, at det langt fra gælder for alle – endsige at bevidst spredning mellem kommunerne af fx nyankomne flygtninge er den eneste eller entydigt bedste måde at integrere på. Der er brug for yderligere forskning i etniske minoriteters bosætningsmønstre og betydningen for integration eller isolation i forhold til majoritetsbefolkningen. Hvilke netværk er essentielle at have adgang til for at forbedre sin status og situation?

Et hverdagsperspektiv er frugtbart for videre forskning

For at mangfoldigheden i integrationsprocesser overhovedet kan erkendes, er det nødvendigt at se nærmere på de forskellige former for social praksis, der findes hos de mennesker, som faktisk er i gang med at integrere sig. Det er nødvendigt at få mere klarhed over de spørgsmål, som har fået mediernes og politikernes opmærksomhed, fx sammenhængen mellem sociale problemer og etnisk minoritetsstatus. Det gælder for emner som pardannelse, utilpassede unge, dagtilbud til børn: Hvad er myter i disse brudflader og hvad er realiteter? Det er nødvendigt at se udover de brudflader, der umiddelbart har offentlighedens opmærksomhed og i stedet spørge, hvordan hverdagen former sig hos etniske minoriteter. Hvilke barrierer er der for integration, og hvilke strategier udvikler de forskellige etniske minoriteter for at optimere deres situation? Forbrug er hos etniske minoritetsfamilier en mulighed for at opnå sociale kontakter og en forudsætning for at høre til i bestemte sociale sammenhænge. Men de markant lave indkomster hos store dele af de etniske minoriteter, betyder at etniske minoriteter har begrænsede muligheder for at forbruge på samme niveau, som størsteparten af majoritetsbefolkningen, og det kan føre til eksklusion snarere end integration.

De politiske tiltag stiller nye krav og giver nye muligheder for, hvordan de etniske minoriteter vælger at leve deres hverdag i Danmark. Det er kun en del af de integrationsprocesser, der finder sted, som er omfattet af den aktuelle integrationspolitik. Samtidig er det slet ikke sikkert, at integrationspolitikker faktisk fører til integration.

Fremtidig forskning kan også bidrage til at belyse, om de strategier, som etniske minoriteter benytter, fører til forstærkning af det sociale netværk, om det fører til integration, til isolation eller noget helt tredje. Hvis man spørger, hvilke processer, der fører til integration, kan man med andre ord ikke nøjes med at måle de mest oplagte parametre som deltagelse på arbejdsmarkedet og uddannelsesområdet. På den anden side er præstationer på netop disse områder vigtige for, hvor godt ikke kun etniske minoriteter, men hele befolkningen klarer sig, især i forhold til, om man er i stand til at forsørge sig selv. Arbejdsmarkedet har hidtil vist sig i praksis at være lukket for en stor del af den etniske minoritetsbefolkning, og derfor er det vigtigt at undersøge de mekanismer, som henholdsvis fremmer og bremser integrationsprocessen på dette felt.

Det danske samfund gennemgår i disse år store sociale forandringer, og den etniske sammensætning er også under forandring. Begge dele fremstår som udfordringer for den form for velfærdssamfund, som Danmark hidtil har været. De gennemgribende forandringer er en grund til, at det er så svært at pege på, hvilke handlinger eller dispositioner der fører til integration. Derfor er det heller ikke hensigtsmæssigt på

forhånd at reducere integration til at omfatte bestemte handlinger eller bestemte værdier. Det er i stedet påkrævet i undersøgelser af etniske minoriteter og integration at inkludere aktiviteter og områder, som ellers ikke bliver sat i forbindelse med integration. Dermed åbnes der for uventede eller nye veje til et mere sammenhængende og velfungerende multietnisk samfund i Danmark.

Referencer

---

1) Gullestad, M. (1992)

The Art of Social Relations – Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway.

2) Juul, S. (2002):

Modernitet, velfærd og solidaritet. En undersøgelse af danskernes moralske forpligtelser. København: Hans Reitzels Forlag

3) Schmidt, G. (2003)

Ung og borger - Muslimske ungdomsidentitet i Vesten, i antologi redigeret af Sheikh, M. København: Akademisk Forlag (under udgivelse).

Bilag

Ordliste

Indvandrere	Er en person, der af forskellige årsager har slået sig ned i et nyt land.
Mindre udviklede lande	Lande uden for USA, Australien, Europa (eksklusive Tyrkiet og visse dele af det fhv. Sovjetunionen), New Zealand eller Japan.
Tredje lande	Lande udenfor Norden, EU og USA.
Migrant	En indvandrer er også en udvandrer, hvilket sammenfattes i betegnelsen migrant. Der kan også være tale om gentagne migrationer hos den samme person.
Efterkommer	Er i statistisk forstand et barn af forældre, der begge er født i et andet land, end dét, de nu bor i. Børn af forældre med udenlandsk statsborgerskab betegnes også som efterkommere, bruges dog almindeligvis om efterkommere af indvandrere fra mindre udviklede lande.
Etnisk minoritet	Bruges i denne rapport om indvandrere eller efterkommere, der kommer fra et mindre udviklet land eller fra et tredje land. Etnisk minoritetsstatus angiver også, at personen tilhører en befolkningskategori, hvis status eller rettigheder ikke er på niveau med resten af befolkningens (majoritetsbefolkningens). Mennesker med en "anden etnisk baggrund end dansk" er en del af de etniske minoriteter.
Familiesammenførte personer	Opholdstilladelsen til personen er givet med baggrund i familiers ret til at leve sammen, dvs. uden at være adskilt af national-statslige grænser. Man kan blive familiesammenført som "nær slægtning" enten til en dansk/nordisk statsborger eller til en herboende flygtning eller indvandrer, såfremt visse betingelser er opfyldt.
Flygtning	Person der har opnået opholdstilladelse ved at få anerkendt flygtningestatus (konventionsstatus eller beskyttelsesstatus, tidligere de-facto status). Derudover drejer det sig om kvoteflygtninge og personer, der har fået opholdstilladelse gennem særlov.

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

DK-1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

Mail sfi@sfi.dk

Web www.sfi.dk

Mange veje til integration

- Resultater og perspektiver fra
Socialforskningsinstituttets forskning om etniske minoriteter

Oplag: 2.000

Tilrettelæggelse og sats: PHY Grafisk

Foto: Thomas Tolstrup/BAM

Tryk: Mediefabrikken

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

Skifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer bedes sendt til instituttet.

Socialforskningsinstituttet 02:25

65,00 kr. inkl. moms

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-705-4